

FILIALA CHIȘINĂU A INSTITUTULUI INTERNAȚIONAL
DE MONITORIZARE A DEZVOLTĂRII DEMOCRĂȚIEI,
PARLAMENTARISMULUI ȘI RESPECTĂRII DREPTURILOR
ELECTORALE ALE CETĂTENILOR STATELOR-MEMBRE
ALE ADUNĂRII INTERPARLAMENTARE CSI

Influența schimbărilor instituționale asupra comportamentului electoral al cetățenilor

Chișinău
2018

FILIALA DIN CHIȘINĂU A INSTITUTULUI INTERNAȚIONAL
DE MONITORIZARE A DEZVOLTĂRII DEMOCRAȚIEI,
PARLAMENTARISMULUI ȘI RESPECTĂRII DREPTURILOR ELECTORALE
ALE CETĂȚENILOR DIN STATELE MEMBRE ALE AIP CSI

**INFLUENȚA SCHIMBĂRILOR
INSTITUȚIONALE
ASUPRA COMPORTAMENTULUI
ELECTORAL AL CETĂȚENILOR**

Chișinău 2018

CZU

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII

ISBN

CUPRINS

Prefață	5
Eugeniu ȘTIRBU, <i>Director al filialei Chișinău al IIMDD a AIP CSI</i>	
DISCURS INTRODUCȚIV LA INAUGURAREA MESEI ROTUNDE	7
MESAJE DE SALUT	
Ecaterina GOLOULINA, <i>vicedirector al IIMDD a AIP CSI</i>	12
Victor JUC, <i>vicedirector al ICJPS</i>	14
Victor MOCANU, <i>președinte al ASDM, ICJPS</i>	16
RAPOARTE	
Victor MOCANU, dr. în sociologie, președinte al ASDM, ICJPS Ion MOCANU, dr. în sociologie, președinte al ASDM, ICJPS	
ASPECTE SOCIOLOGICE AL STUDIULUI „INFLUENȚA SCHIMBĂRILOR INSTITUȚIONALE ASUPRA COMPORTAMENTULUI ELECTORAL AL CETĂȚENILOR”	18
Victor JUC, <i>doctor habilitat în științe politice, profesor universitar,</i>	
Nicolae OSMOCHESCU, <i>doctor în drept, profesor universitar</i>	
IMPACTUL SCHIMBĂRILOR INSTITUȚIONALE ASUPRA COMPORTAMENTULUI ELECTORAL AL CETĂȚENILOR	79

PREFAȚĂ

Cartea „Influența schimbărilor instituționale asupra comportamentului electoral al cetățenilor“ reprezintă rezultatul unor cercetări sociologice și juridice, comandate de Secretariatul Consiliului Adunării Interparlamentare a statelor-membre ale CSI, în cadrul etapei preliminare de pregătire a ședinței *mesei rotunde* pe tema: „Influența schimbărilor instituționale asupra comportamentului electoral al cetățenilor“, desfășurate sub auspiciile Filialei Chișinău a Institutului Internațional de Monitorizare a Dezvoltării Democrației, parlamentarismului și respectării drepturilor electorale ale cetățenilor din statele membre ale AIP CSI (IIMDD AIP CSI).

Actualul studiu este parte a proiectului comun realizat de Filiala Chișinău a IIMDD AIP CSI și Asociația Sociologilor și Demografilor din Moldova (ASDM) *Influența schimbărilor instituționale asupra comportamentului electoral al cetățenilor*. Perioada derulării: 3 ianuarie 2018 – 31 martie 2019.

În cadrul proiectului au fost realizate deja trei studii sociologice (în ianuarie, iulie și noiembrie 2018), ale căror rezultate au fost prezentate publicului în cadrul conferințelor de presă și a *mesei rotunde* organizate de Filiala Chișinău a IIMDD AIP CSI la 13 decembrie 2018. În viitorul apropiat, ASDM, în colaborare cu Filiala, intenționează să organizeze încă două sondaje sociologice, în ianuarie și februarie 2019, și apoi să prezinte rezultatele finale ale proiectului la o conferință comună în trimestrul doi al anului viitor.

Alegând pentru studiu subiectul „Influența schimbărilor instituționale asupra comportamentului electoral al cetățenilor“, Filiala Chișinău s-a bazat, în primul rând, pe faptul că într-o democrație în curs de dezvoltare procesele de instituționalizare politică au un impact direct asupra comportamentului electoral al cetățenilor. Or, după cum se știe, în ultimul timp în Moldova au

avut loc numeroase schimbări de acest gen. Astfel, la finele anului 2017 a fost operată restructurarea unui șir de ministere și departamente prin reducerea numărului acestora de la 15 la 9, iar în februarie 2019, pentru prima dată, în țară vor avea loc alegeri în baza sistemului mixt.

Reieșind din situația creată, experții au analizat modelele principale ale comportamentului electoral al cetățenilor, au apreciat atât aspectele pozitive cât și cele negative ale inovațiilor instituționale și au studiat experiența internațională a impactului diverselor reguli și institute asupra preferințelor electorale ale cetățenilor.

Eugeniu ȘTIRBU,
Director al filialei Chișinău al IIMDD a AIP CSI

**Discurs la deschiderea mesei rotunde
cu genericul
„Influența schimbărilor instituționale asupra
comportamentului electoral al cetățenilor“**

Bună ziua tuturor !
Doamnelor și domnilor !
Onorată asistență !

De la bun început, permiteți-mi să vă aduc tuturor celor prezenți sincere mulțumiri pentru că ați acceptat să participați la acest eveniment organizat de Filiala din Chișinău a IIMDD AIP CSI și Asociația Sociologilor și Demografilor din Moldova, cu participarea savanților și colaboratorilor Institutului de Cercetări Politice și Juridice, deputaților din Parlamentul RM, membrilor CEC, reprezentanților partidelor și organizațiilor social politice și ne-guvernamentale, jurnaliștilor.

Însă, înainte de a trece la tema propriu zisă, aș dori să vi-i prezint pe toți acei care sunt alături de mine. Eu mă numesc Eugeniu Știrbu și sunt directorul Filialei Chișinău a IIMDD AIP CSI; în dreapta mea se află dl Vladimir Vitiuc, vicepreședintele Parlamentului RM, directorul IIMDD AIP CSI, Dmitri Gladei, directorii adjuncți ai IIMDD AIP CSI, dna Ecaterina Galaulina și dl Serghei Caravaev; în stânga – dl Ion Lipciu, reprezentantul Parlamentului R. Moldova la AIP CSI, adjunctul Secretarului General al AIP CSI, dl Victor Juc, directorul adjunct al IPJ, dl Victor Mocanu, președintele ASDM, dl Nicolae Osmochescu, profesor universitar la Universitatea de Stat din Chișinău, doctor în drept, expertul Filialei.

Stimați colegi ! La eveniment au fost invitate 50 de persoane, majoritatea sunt prezente. Am putea începe, nu înainte de a coordona cu dumneavoastră câteva lucruri privitoare la ordinea de zi, adică urmează să votăm regulamentul.

Avem de audiat două rapoarte ale experților. Propun câte 35-40 minute, pentru fiecare; comunicări, dezbateri, întrebări-răspunsuri – până la 7 minute. Finalizarea lucrărilor – timp de trei ore, adică la ora 13.00, după care toți sunt invitați la cafea. Se acceptă? Mulțumesc.

Onorată asistență !

Tema pusă în discuție astăzi „Influența schimbărilor instituționale asupra comportamentului electoral al cetățenilor“ are o importanță majoră, după părerea noastră, deoarece, în ultimii ani, această temă apare tot mai frecvent în discursurile politicianilor noștri, ca fiind unul dintre factorii principali în ridicarea eficienței activităților instituțiilor statale atât de nivelul 1, cât și de nivelul 2.

Trebue să recunoaștem că, în ultimii ani, colaboratorii Institutului de Cercetări Politice și Juridice, Asociația Sociologilor și Demografilor din Moldova au efectuat mai multe studii științifice și sociologice, accentul fiind pus pe impactul reformelor economice asupra vieții cotidiene. Deocamdată, însă, n-a fost efectuat un studiu care să vizeze schimbările instituționale și impactul lor asupra comportamentului electoral. Asistăm, așadar, la o premieră.

Stimați colegi! Vestitul economist american, sociologul, jurnalistul, publicistul și fondatorul instituționalismului, Thorstein Bund Veblen, încă la sfârșitul secolului XVIII a dovedit teoretic și practic că evoluția este însoțită de schimbări instituționale prin selectarea și consolidarea acelor forme de comportament care favorizează supraviețuirea și prosperitatea întregii comunități.

Dânsul a menționat că evoluția socială nu este altceva decât procesul de selectare și adaptare a modurilor de gândire sub influența circumstanțelor unei vieți comune a oamenilor, iar adaptarea modurilor de gândire se produce prin dezvoltarea instituțiilor.

Conceptul acestor schimbări este dezvoltat și de către economistul american Douglas North, laureat al Premiului Nobel. El

consideră schimbările instituționale drept un proces de schimbare a regulilor formale și a relațiilor informale (tradiții, norme general acceptate de comportament, acorduri încheiate între părți la tranzacție). Sursele de schimbări instituționale, conform lui North, trebuie căutate în mediul extern, acumularea de experiență și cunoaștere și integrarea acestor momente în construcțiile mentale ale actorilor. Modificările instituționale deliberate sunt rezultatul acțiunilor întreprinzătorilor care compară costurile de tranzacționare ale restructurării structurii instituționale cu efectul economic al acesteia.

Aceste schimbări instituționale depind, de asemenea, de interacțiunea grupurilor de interese exprimate de stat și de ramurile sale de guvernare. Sistemul non-formalizat al atitudinilor și valorilor se schimbă spontan, la rate diferite, determinate de originea și caracterul lor. Elementele conștiinței sociale înrădăcinate în tradiții (paternalismul în Rusia, normele protestantismului din Europa de Vest) se schimbă foarte încet.

Potrivit lui Douglas North, schimbarea instituțională este un proces complex, deoarece schimbarea marjei poate fi rezultatul schimbărilor în reguli, al restricțiilor informale, în modalitățile și eficacitatea constrângerii de a impune reguli și restricții. Dânsul numește schimbările instituționale, împreună cu schimbările tehnologice, principalii determinanți ai dezvoltării sociale și economice. Schimbările instituționale determină modul în care societățile evoluează în timp și astfel sunt cheia înțelegerii schimbării istorice. Este incontestabil faptul, și dovedit deja, că schimbările instituționale majore apar lent, deoarece instituțiile sunt rezultatul schimbărilor istorice care modelează comportamentul individual. Cu cât este mai mare incertitudinea instituțională, cu atât costurile tranzacției devin mai mari.

Așadar, iată doar câteva definiții:

-Enciclopedia economică rusă, editată de academicianul L.I. Abalkin, definește schimbările instituționale ca un proces de schimbare a instituțiilor sociale.

- Dicționarul economic, editat de prof. S. V. Mochernogo, definește schimbările instituționale ca un proces continuu de schimbări cantitative și calitative și de transformări ale diferitelor instituții sociale și economice.

Reprezentanții instituționalizării socio-tehnologice (J.K. Galbraith, Jan Tinbergen și alții) consideră introducerea științei și a tehnologiei în producție ca bază a dezvoltării sociale, inclusiv economice; la sfârșitul secolului al XX-lea, teoria drepturilor de proprietate a fost atribuită instituționalismului social-legal (R. Coase, R. Pozner etc). Trebuie să recunoaștem că, totuși, principalul factor care determină necesitatea schimbării instituționale a fost și va rămâne progresul tehnologic și creșterea populației, iar factorul conservator – stereotipurile predominante ale gândirii, fiindcă instituțiile existente reprezintă întotdeauna rezultatul proceselor anterioare și nu sunt niciodată (și nici nu pot fi) în concordanță cu cerințele prezentului. Structura instituțională, care permanent evoluează, interacționează cu natura biologică a omului, cu instinctele sale inerente. Prin urmare, putem concluziona că o persoană are instincte de autoafirmare, de acumulare, care generează dorința de a-și îmbunătăți condiția socială în detrimentul altora. Această afirmație o putem demonstra mai detaliat, apelând la toate perioadele prin care a trecut civilizația.

Pe măsură ce tehnologia avansează, producția începe să depășească nivelul suficient doar pentru a susține viața, ceea ce creează oportunitatea exploatarei.

Dupa cum vedeți, schimbările instituționale au fost și vor fi totdeauna unul dintre cele mai principale aspecte ale transformării nu numai a economiei, ci și a societății. Aportul lor la ridicarea competitivității și la ridicarea nivelului de viață nu este totdeauna egal. Acest aport poate influența redistribuirea activităților subiecților economici, creșterea productivității, dezvoltarea tehnologiilor performante și, invers, pot stopa sau chiar împiedica formarea noilor practici și a..

In afară de aceasta, formarea noilor relații între instituțiile eco-

nomice de stat pot nu numai influența, ci și schimba radical situația în instituțiile obștești și cele nestatale.

Schimbările instituționale pot consolida sau schimba sistemul nedreptăților sociale, le poate stopa pe o anumită perioadă de timp; la fel, poate să restrângă sau, dimpotrivă, să încurajeze mobilitatea socială ascendentă, formarea unei clase de mijloc, realizarea mai completă a abilităților diferitelor grupuri sociale. În cele din urmă, transformarea structurii instituționale poate avea un impact diferit asupra stării potențialului uman.

Scopul principal pe care ni l-am propus prin organizarea acestei discuții în cadrul mesei rotunde este de a încerca să justificăm unele dintre posibilitățile și avantajele includerii elementelor unei abordări sociologice și științifice a schimbărilor instituționale care s-au produs deja în Republica Moldova, precum și de a analiza impactul schimbărilor instituționale asupra electoratului. Desigur, sarcina noastră și mai ales a experților care au efectuat acest studiu este de a vă aduce la cunoștință rezultatele obținute și, împreună, în baza discuțiilor pe marginea rapoartelor, să elaborăm un șir de recomandări și propuneri concrete ce vizează perfecționarea legislației.

Aici aș dori să închei această scurtă introducere în tema dată și să le ofer cuvântul oaspeților noștri, și anume:

- dlui Vladimir Vitiuc, vicepreședintelui Parlamentului RM;
- dlui Dmitri Gladei, directorul IIMDD AIP CSI;
- dlui Victor Juc, vicedirectorul IPJ;
- dlui Victor Mocanu, președintele ASDM.

Mulțumesc.

Și acum, pentru a prezenta raportul asupra rezultatelor studiului efectuat, i se oferă cuvântul dlui Nicolae Osmochescu, profesor universitar la Universitatea de Stat din Chișinău, doctor în drept.

La fel, pentru a prezenta raportul, cuvânt i se oferă dlui Victor Mocanu, doctor în sociologie, președinte al ASDM.

Mulțumesc.

Trecem la întrebări și răspunsuri.

Vă rog, cine are întrebări?

Ecaterina GOLOULINA,
vice-director IIMDD AIP CSI

CUVÂNT DE SALUT

Bună ziua, stimați participanți la Masa rotundă.

Sunt încântată să particip la acest eveniment de anvergură. În primul rând, aș vrea să menționez că Institutul internațional de monitorizare a dezvoltării democrației, parlamentarismului și respectării drepturilor electorale ale cetățenilor din statele membre ale AIP CSI apreciază înalt activitatea desfășurată de Filiala din Chișinău. Conducerea institutului consideră că această diviziune a reușit să coaguleze în jurul său o echipă de experți de înaltă calificare care permite desfășurarea unor cercetări de amploare, cu durată în timp, obținerea unor rezultate notorii în baza unor cercetări complexe aprofundate, aprecierea la justa valoare a proceselor democratice și a dezvoltării institutelor democratice în Republica Moldova.

Permiteți-mi să vă reamintesc că principala funcție a institutului este de a observa comportamentul electoral al cetățenilor, de a monitoriza natura democratică a procedurilor electorale, de a monitoriza comportamentul și activitatea alegătorilor în statele membre ale CSI. Și în acest sens, cercetarea desfășurată de filiala de la Chișinău și rezultatele pe care le vom putea vedea și discuta astăzi vor fi de neprețuit. În viitor, dorim să replicăm însăși tehnologia de desfășurare a cercetărilor în alte țări CSI, care va oferi oportunități de a le compara.

În ceea ce privește importanța subiectului de cercetare și a cercetării în sine, trebuie remarcate următoarele: democrația nu reprezintă doar drepturi, democrația reprezintă, de asemenea, responsabilitatea cetățenilor, responsabilitățile lor sociale. Puteți crea cele mai democratice proceduri pentru alegeri, însă, dacă cetățenii nu vin la secțiile de votare, rezultatele acestor alegeri,

Masa Rotundă cu genericul „Influența schimbărilor instituționale asupra comportamentului electoral al cetățenilor”

legitimitatea și mandatele pe care deputații le vor primi ca urmare a acestor alegeri vor fi discutabile. Prin urmare, astfel de studii în cadrul cărora este studiată reacția cetățenilor la schimbarea autorităților executive și legislative, la anumite schimbări legislative, influența lor asupra credibilității instituțiilor guvernamentale și, în cele din urmă, la sistemul electoral în sine, este unul dintre cele mai importante elemente democratice. Ele au nu numai valoare științifică, ci și socială, politică și istorică.

În concluzie, aș dori să le urez tuturor rapoarte interesante și discuții fructuoase. Vă mulțumesc foarte mult!

Victor JUC,
doctor habilitat în științe politice,
profesor universitar,
vicedirector al Institutului de Cercetări
Juridice, Politice și Sociologice

CUVÎNT DE SALUT

Țin să subliniez din start parteneriatul dintre Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, pe de o parte, și Filiala din Chișinău al Institutului Internațional de Monitorizare a Dezvoltării Democrației, Parlamentarismului și Respectării Drepturilor Electorale ale Cetățenilor Statelor Membre ale Adunării Interparlamentare a Comunității Statelor Independente, pe de alta. Aria parteneriatului se extinde gradual, nu numai prin organizarea și desfășurarea unor acțiuni științifico-aplicative și publicarea de studii tematice, dar și prin realizarea unor cercetări științifice, care pun în lumină opțiunile de moment ale electoratului.

Subiectele abordate se disting prin actualitate și relevanță, inclusiv cele ce țin de influența schimbărilor instituționale asupra comportamentului electoral al cetățenilor. Alegerile prezintă în sine modul de formare a instituțiilor puterii de stat și de conducere prin exprimarea, în conformitate cu sistemul electoral, a voinței politice a cetățenilor. Alegerile sunt un element indisolubil al democrației contemporane, semnificația lor fiind următoarea:

- reprezintă forma principală de exprimare a suveranității poporului;
- servesc în calitate de mijloc important de reprezentare în organele puterii de stat a intereselor diferitor grupuri sociale;
- se dovedesc a fi pentru majoritatea cetățenilor unica formă de participare reală la procesul politic;
- permit de a influența asupra puterii.

Competiția electorală este un fenomen obișnuit în viața po-

litică și se răsfrânge asupra diferitor institute și niveluri de conducere - președinție, parlament, autorități ale puterii locale. Mulțimea formelor electorale oferă posibilități largi de manifestare a activismului politic și de influență asupra afacerilor de stat. În perioada alegerilor se creează cele mai favorabile posibilități pentru conceperea de către cetățeni a intereselor și includerea acestora în platformele electorale ale concurenților. Aceste interese au o configurație distinctă, sunt eliberate de extreme și li se imprimă forma potrivită pentru realizare. Prin intermediul alegerilor se asigură unirea majorității cetățenilor în jurul anumitor programe politice și lideri care le reprezintă, se formează voința politică predominantă în stat. În timpul campaniilor electorale, candidații organizează întruniri cu cetățenii, le ascultă opiniile și rugămințile, se introduc corective în platformele lor electorale.

Totodată, alegerile permit de a prezenta deschis și public interesele, valorile și ideile diametral opuse și determina susținerea reală de care se bucură poziția fiecărui concurent. Explicând cetățenilor programele lor, convingând electoratul de necesitatea adoptării și susținerii anumitor oportunități și definind căile de implementare a lor, partidele mobilizează masele largi și opinia publică la anumite activități importante pentru țară. Electorala stimulează căutarea căilor optime de dezvoltare, asigură alegerea competitivă a alternativelor și valorilor politice, creează posibilități favorabile pentru depășirea politicii neeficiente și realizarea programelor viabile. În același timp, alegerile contribuie la consolidarea opoziției prin stimularea diferitor forțe politice către confruntarea deschisă a programelor, compromise și coalizări. Prin urmare, alegerile au ca misiune să reflecte adecvat opinia și voința cetățenilor, să asigure reprezentarea principalelor grupuri sociale în organele puterii de stat și să formeze un guvern eficient, aceste oportunități realizându-se prin competiția concurenților electorali. La rândul lor, cetățenii au posibilitatea să-și modeleze comportamentul electoral în perioada electorală, în timpul campaniei electorale și în perioada postelectorală.

Victor MOCANU,
dr. în sociologie, președintele
Asociației Sociologilor și Demografilor din RM

CUVÂNT DE SALUT

Stimați colegi, onorată asistență!

Permiteți-mi să Vă salut din partea Asociației Sociologilor și Demografilor din Moldova, pe care o reprezint astăzi aici. Din start, vreau să menționez, că suntem onorați de faptul că anume Asociația noastră a fost selectată de către Filiala din Chișinău a Institutului internațional de monitorizare a dezvoltării democrației, parlamentarismului și respectării drepturilor electorale ale cetățenilor statelor membre ale Adunării Interparlamentare CSI în calitate de executant al proiectului „**Influența schimbărilor instituționale asupra comportamentului electoral al cetățenilor**”, scopul căruia consta în determinarea impactului schimbărilor instituționale din cadrul domeniului electoral asupra participării și opțiunilor electorale ale cetățenilor din Republica Moldova.

În conformitate cu cerințele și prevederile contractului de colaborare am desfășurat un șir de studii și astăzi ne aflăm la cea de-a patra etapă de realizare a proiectului. Pentru a informa opinia publică despre rezultatele studiilor cantitative, pe data de 26 noiembrie am organizat la Agenția „INFOTAG”, împreună cu președintele Filialei, domnul Eugeniu Știrbu și colegii acestuia, o conferință de presă, în cadrul căreia am prezentat principalele schimbări instituționale din domeniul electoral și modalitatea în care au reacționat cetățenii țării la acestea. Considerațiunile generale ale studiului sociologic le veți regăsi în Buletinul informativ, care va fi repartizat tuturor participanților la manifestarea științifică de astăzi.

Evident că în timpul conferinței și după finalizarea ei am primit de la jurnaliști și experții din domeniu o mulțime de obiecții privind premisele care contribuie la nivelul scăzut al culturii

electorale a cetățenilor cât și la depistarea factorilor de ordin sociopsihologic, mediatic, istoric, politic ș.a. care influențează această cultură, ca parte integrantă a culturii politice. Ținând cont de aceste obiecții sau chiar critici la adresa integrității studiului, pregătindu-ne de această masă rotundă, ne-am văzut obligați de a lansa un nou studiu cu caracter calitativ, care ar ține cont de opinia experților din domeniu, cât și la cel cantitativ, care ar permite o analiză a factorilor de sorginte socială care influențează cultura electorală. În acest scop în perioada 28 noiembrie - 10 decembrie am desfășurat studiul sociologic: **„Cultura electorală în Republica Moldova - factorii sociali de impact”**, care ne-a permis, în viziunea noastră, să acoperim aceste goluri din cercetare și rezultatele cărui le vom prezenta astăzi.

Stimați colegi, deja a devenit o tradiție colaborarea ASDM cu Filiala condusă de domnul Eugeniu Știrbu, chiar de la înființarea ei. În comun am desfășurat multiple studii, am organizat conferințe internaționale și am publicat un șir de lucrări științifice care se bucură de un interes sporit în mediul academic.

Dar mai avem o tradiție pe care o respectăm cu strictețe: la orice eveniment organizat în comun eu vin cu un cadou pentru biblioteca filialei. Nu este o excepție nici masa rotundă de astăzi, la care venim cu monografia colectivă *„Evoluția clasei mijlocii în Republica Moldova : premise socioeconomice și politice. Studiu sociologic”*, elaborată de colegii mei din cadrul Centrului de Sociologie și Psihologie Socială a Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice.

În încheiere, consider că rezultatul discuției noastre de astăzi, a dezbaterilor științifice ce țin de probleme din sistemul electoral și cel politic, va contribui la consultarea științifică a politicilor de stat, va fi de un real folos pentru autoritățile statului nostru, pentru mediul jurnalistic și cel academic, pentru organele de ocrotire a normelor de drept, cât și pentru Comisia Electorală Centrală. Urez succese tuturor celor prezenți la masa rotundă, consacrată problemelor actuale cu care se confruntă societatea noastră.

RAPOARTE

ASPECTE SOCIOLOGICE AL STUDIULUI INFLUENȚA SCHIMBĂRILOR INSTITUȚIONALE ASUPRA COMPORTAMENTULUI ELECTORAL AL CETĂȚENILOR

Victor MOCANU, *doctor în sociologie,*
Ion MOCANU, *doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Juridice,
Politice și Sociologice al AȘM

Cuprins:

1. Analiza principalelor modele de comportament electoral
2. Cercetarea influenței diferitor reguli și instituții ale sistemului electoral asupra preferințelor electorale ale cetățenilor
3. Posibilitățile instituționale de dezvoltare a culturii electorale a cetățenilor
4. Analiza perspectivelor dezvoltării culturii electorale în Republica Moldova în condițiile dezvoltării diferitelor modele ale procesului de instituționalizare democratică.
5. Analiza experienței internaționale de influență a schimbărilor instituționale asupra comportamentului electoral al cetățenilor

1. Analiza principalelor modele de comportament electoral

Comportamentul electoral este, fără îndoială, una dintre cele mai cercetate forme ale comportamentului politic, în urma studierii căreia s-a acumulat un bogat material teoretic. Deși formele de comportament politic în decursul timpului au cunoscut o permanentă dezvoltare, comportamentul electoral continuă să rămână un câmp important de cercetare. Există mai multe criterii de clasificare a factorilor care influențează comportamentul electoral. După cum menționează R. Flickinger și D. Studlar, „multe cercetări

ale prezenței la urne în cadrul alegerilor pentru Parlamentul European sunt similare celor ce studiază prezența la alegerile naționale prin faptul că acestea pun accent pe rolul caracteristicilor individuale, precum trăsăturile sociodemografice (educație, sex, vârstă, venit, mediu de reședință), atitudini (interesul față de politică în general, identificarea cu un partid politic, sentimentul de responsabilitate civică) și comportamentul politic (apartenența la organizații, discuții pe teme politice). Alți cercetători au luat în considerare impactul factorilor instituționali (sisteme electorale, modele de concurență partinică, forme de guvernământ, cicluri electorale)¹.

În literatura de specialitate au fost elaborate mai multe modele ale participării electorale:

- **Modelul sociologic:** este expus în lucrarea lui S. Lipset și S. Rokkan, care explică impactul conflictelor dintre grupurile sociale asupra diferențierii ideologice și partinice². În conformitate cu acest model, votul cetățeanului este influențat de cinci condiții: statutul social, venitul, locul de trai, nivelul de educație și afilierea religioasă. În opinia cercetătorilor menționați mai sus, „formarea sistemului politic nu depinde de sistemul electoral sau factorul instituțional, ci de numărul și tipul de clivaje din societate”³. S. Lipset și S. Rokkan presupun că oamenii cu venit scăzut, cu un nivel jos de studii, cu statut de lucrător sau de funcționar cu rang mic tind spre partidele de stânga. Ei votează, spre exemplu, partidele cu viziuni social-democratice, pentru orientarea lor spre valorile social-economice. Oamenii cu studii superioare, cu un statut social înalt și cu un venit pe măsură, formează masa de bază pentru puterile conservatoare. Partea relativ mai religioasă a populației,

¹ Flickinger R.S., Studlar D.T. One Europe, Many Electorates? Models of Turnout in European Parliament Elections After 2004. În: Comparative Political Studies, 2007, nr.40 (4), p.383-404.

² Lipset S. și Rokkan S. Party Systems and Voter Alignments: Cross National Perspectives. New York, 1967. 554 p.

³ Lipset S. și Rokkan S. Party Systems and Voter Alignments: Cross National Perspectives. New York, 1967. 554 p., p.82

la rândul ei, simpatizează partidele care au o legătură strânsă cu religia⁴.

- **Modelul socioeconomic** postulează că participarea electorală este determinată de caracteristicile socioeconomice individuale și de orientările civice. În acest model, factorii precum vârsta, educația, venitul, sexul, rasa ș.a.m.d. oferă o „presiune sociologică” asupra deciziilor electorale ale votanților și are un efect puternic asupra comportamentului politic. Modelului în cauză i se aduc critici precum că nu poate explica diferențele mari între țări în ceea ce privește participarea la vot. Țările cu o prezență înaltă la urnele de vot nu au un popor mai bogat sau mai educat decât țările cu prezență scăzută la urne. Spre exemplu, Elveția și SUA sunt două țări dintre cele mai bogate și educate din lume, dar cu indici scăzuți de activism electoral.

- **Modelul sociopsihologic** se axează mai mult pe identificarea partinică și presupune că „nici o determinantă sociologică nu este suficientă pentru a explica comportamentul politic, iar influențele psihologice sunt factorii cei mai puternici cu impact asupra comportamentului politic”⁵. A. Campbell a studiat relația dintre identificarea partinică și atitudinile față de evenimentele politice, stabilind că „identificarea partinică contribuie la perceperea doar acelor fapte și imagini care corespund orientărilor tendențioase create. Cu cât atașamentul față de partid este mai mare, cu atât procesul filtrării informației politice este mai profund”⁶. De asemenea, autorul declară că identificarea partinică are o influență mai mare asupra atitudinilor politice decât viceversa. El consideră că „persoana care se identifică cu un anumit partid își păstrează, de regulă, aceeași opțiune pe parcursul întregii vieți”⁷. A. Campbell relatează că geneza identificării partinice are loc în procesul de

⁴ Butler D. ș.a. Democracy at the Polls. A Comparative Study of Comprehensive National Elections. American Enterprise Institute for Public Policy Research, Washington D.C., 1981. pp. 138-172

⁵ Campbell A. ș.a. The American Voter. New York: Wiley, 1980. 573 p., p.7

⁶ Ibidem, p.76

⁷ Ibidem, p.78

socializare politică, iar cea mai importantă perioadă în care se formează identitatea politică apare cu mult timp înainte de prima vizită a secției de vot. Conform cercetătorului, individul asimilează principalele atitudini politice în cadrul familiei. Identificarea partinică se transmite, deseori, de la părinți spre copii, sau, din contra, sunt respinse de tineri în urma conflictului dintre generații, ceea ce poate duce la formarea unor orientări politice diametral opuse.

- **Modelul mobilizator** se focusează asupra explicării comportamentului electoral prin contextul și oportunitățile existente în mediul alegătorului. Acest model stabilește că încurajarea din partea partidelor și organizațiilor sporește dorința individului de a vota și că cetățenii dezvoltă „mai multe atitudini pozitive față de politică atunci când implicarea lor este solicitată”⁸. S.Verba și N.Nie ilustrează faptul că apartenența la asociațiile de voluntariat are un rol pozitiv asupra ratei de participare, iar într-o analiză mai amplă a lui R. Rosenstone și J. Hansen a participării electorale din Statele Unite s-a stabilit că aproape jumătate din declinul participării electorale începând cu anii 1960 și acalmia în activitățile partidelor pot fi explicate prin factorii mobilizatori⁹. L. Leduc critică acest model, argumentând prin faptul că, spre exemplu, în țările europene nu există diferențe mari de mobilizare pentru alegerile Parlamentului European, dar prezența la urne este neuniformă¹⁰.

- **Modelul alegerii raționale**, înaintat de A. Downs în *An Economic Theory of Democracy*, presupune că cetățenii acționează rațional în politică și comportamentul electoral este determinat de atitudini, convingeri și valori. Modelul a fost dezvoltat de W. Ricker și P. Ordeshook, care au propus următoarea definiție: „Beneficiul net al votului persoanei este egal cu beneficiul obținut în urma unui rezultat electoral dorit de către acea persoană înmulțit

⁸ Leighley J. Attitudes, Opportunities and Incentive: A Field Essay on Political Participation. În: *Political Research Quarterly*, 1995, nr.48, pp.181-209

⁹ Rosenstone S., Hansen M. *Mobilization, Participation and Democracy in America*. New York: Macmillan Publishing Company, 1993. 333 p.

¹⁰ LeDuc L ș.a. *Comparing Democracies 2*, London, SAGE Publications Inc, 2002. 269p.

la probabilitatea ca votul ei va afecta rezultatul alegerilor, minus costul votului, sau: $R = p \cdot B - C$, unde R = beneficiul net al votului; p = probabilitatea ca votul personal va avea un efect decisiv asupra rezultatelor alegerilor; B = beneficiul obținut în urma unui rezultat electoral dorit; iar C = costul votului, cheltuielile legate de deplasarea la secția de vot¹¹. În cadrul acestei teorii, un alegător rațional evaluează beneficiul așteptat care poate surveni în urma rezultatelor posibile și, în funcție de preferințele personale, optează pentru rezultatul care are cea mai mare utilitate. Prin urmare, alegătorul rațional va vota pentru acel partid care îi va oferi cel mai mare beneficiu. Pentru a vota un partid, alegătorii trebuie să fie convinși că politica propusă de acel partid este cea mai bună sau cea mai puțin rea.

Reprezentanții "modelului alegerii raționale" (C. Arrow, D. Black, J. Buchanan, G. Tullock, A. Downs și alții) consideră că organizarea politică a societății reprezintă în sine o reflexie a organizării economice a acesteia. În sfera politicului persistă la fel de multă "piață liberă", cât și în cea a economiei, unde există producția ei caracteristică: potențialul profit, câștig, privilegii, legate de un anumit tip de decizii politice. În calitate de vânzători apar potențialii sau actualii deținători ai puterii politice, iar în rolul cumpărătorilor – indivizii apți din punct de vedere politic. Drept acțiune politică se subînțelege doar comportamentul electoral, iar însuși actul de oferire a votului se consideră drept o cumpărătură, sau drept o investiție. Fiecare cetățean votează pentru partidul care, în concepția sa, îi va oferi mai multe beneficii decât oricare altul. Fondatorul acestei abordări, A. Downs, susține că rolul esențial în aprecieri îl au considerentele ideologice. Cetățeanul face alegerea reieșind din faptul dacă va putea personal să-și îmbunătățească situația materială în noile condiții economice. Prin urmare, rezultatele reale ale politicii economice a statului nu se iau în considerare. W. Riker și P. Ordeshook în cadrul teoriei "alegerii raționale"

¹¹ Riker W., Ordeshook P. A Theory of the Calculus of Voting. În: American Political Science Review, 1968, nr. 62(1), p.25-42.

dezvoltă o nouă ramură – teoria acțiunilor colective, în care studiază activitatea politică a partidelor și a guvernului, oferindu-le funcțiile unui individ care își calculează rațional opțiunile de activitate pentru a-și realiza propriile scopuri. Ca rezultat al argumentării matematice a afirmației lor, aceștia deduc ”principiul măsurii”: ”În situațiile sociale, când există un grup de competitori și un număr anumit de câștigători și perdanți, și când există necesitatea creării alianțelor, coalițiilor, acestea vor fi formate în mărimea cât mai mică posibil”¹². W. Riker este de părerea că alianțele politice nu corespund calculelor bazate pe principii și ideologii politice, pe diferențele dintre stilurile politicii în culturi diferite, sau pe convenții individuale care există în Parlament. Mai degrabă, partidele politice încearcă să controleze organele de stat, urmărind scopurile de satisfacere maximă a propriilor interese și, desigur, ei încearcă să împartă profitul cu un număr minim de parteneri. Pe baza cercetărilor realizate de către W. Riker și P. Ordeshook a fost elaborată concepția Wolfinger-Rosenstone despre dominarea diferitor comportamente în politică, ideea principală a căreia constă în faptul că alegătorii primesc o satisfacție pozitivă de la efectuarea procedurii de vot din cauza consolidării relațiilor cu sistemul politic.

M. Fiorina, un reprezentant al unui curent mai moderat din cadrul concepției alegerii raționale, tinde să reducă la minimum universalismul și reduccionismul acesteia. Astfel, el scrie: ”Putem, desigur, să apelăm la lucrările savanților care au aderat la concepția alegerii raționale, însă poziția lor, de regulă, este pretențioasă, iar în unele cazuri chiar se observă o grandomanie în dorința de a crea o teorie globală a comportamentului politic”¹³. Criticând lucrările autorilor care împărtășesc concepția alegerii raționale, D. Green și I. Shapiro ajung la concluzia că rezultatele obținute de aceștia au fost absolut ne semnificative. Aceasta se explică prin nu-

¹² 176.Riker W., Ordeshook P. A Theory of the Calculus of Voting. În: American Political Science Review, 1968, nr. 62(1), p.25-42, p.37

¹³ Fiorina M. Rational choice, empirical contributions, and scientific enterprise. În: Critical Review, 1995, Vol. 9, pp.85-94.

mărul extrem de mic de cercetări empirice: susținătorii alegerii raționale, se pare, au fost așa de interesați de elaborarea teoriei, că au lăsat pentru mai târziu sau pentru alții lucrul anevoios de testări empirice¹⁴.

Funcționarea modelelor de comportament electoral menționate mai sus nu întotdeauna sunt considerate drept aplicabile în alte societăți. Astfel, G. Golosov opinează că în Rusia multe din legitățile stabilite de savanții occidentali se manifestă într-o manieră neclară. El consideră că aceasta se datorează factorilor politici, echilibrului forțelor politice din cadrul elitelor.¹⁵

Concluzionând, vom menționa că cercetătorii în studiile lor au pus accent pe unii dintre factori, în baza cărora și-au dezvoltat propriile modele de participare electorală. În timp, modelele de comportament electoral au fost criticate, iar în știință nu s-a ajuns la un numitor comun în privința universalității unui anumit model, datorită faptului că societățile sunt foarte diferite, iar diferența dintre unele variabile poate fi semnificativă chiar și în două democrații vecine. Pentru Republica Moldova, considerăm că este oportun de a analiza activismul electoral din perspectiva elementelor a mai multor modele: modelul sociologic, modelul sociopsihologic și modelul alegerii raționale. Dacă o parte din alegători nu își modifică niciodată opțiunile electorale și participă în mod permanent la alegeri, susținându-și partidul favorit, atunci o altă parte de alegători se conduc de interesele individuale sau colective de moment și pledează pentru forțe politice diverse la anumite etape sau în genere pot să refuze să participe la alegeri. Alegătorii din aceste două categorii pot fi comparați cu susținătorii unei echipe sportive. Cei din prima categorie participă la toate meciurile echipei, indiferent de conjunctură, iar cei din categoria a doua vin să susțină echipa doar în meciurile importante. Electoratul de stânga și electoratul de dreapta este format din alegători cu o poziție

¹⁴ 118. Green D.P. Shapiro I. Pathologies of rational choice theory. New Haven (Conn.): Yale University Press, 1994. 239 p.

¹⁵ Голосов Г.В. Поведение избирателей в России: теоретические перспективы и результаты региональных выборов. În: Полис, 1997, nr. 4, pp.44-55.

fermă, care nu își modifică în timp opțiunile politice. Susținătorii altor partide se conduc de interesele individuale sau colective de moment și pledează pentru forțe politice diverse la anumite etape sau în genere pot să refuze să participe la alegeri.

2. Cercetarea influenței diferitor reguli și instituții ale sistemului electoral asupra preferințelor electorale ale cetățenilor

Factorii instituționali cu impact asupra comportamentului electoral reprezintă niște caracteristici specifice precum: starea instituțiilor sociale, sistemul de partide, mediul socioeconomic etc. În acest capitol vom cerceta impactul diferitor reguli din domeniul electoral asupra preferințelor electorale ale cetățenilor. Inițial vom efectua un scurt istoric al evoluției procesului electoral din țară, oferind exemple de schimbări instituționale care au fost efectuate în domeniul dat.

Până nu demult, în Republica Moldova a funcționat un sistem electoral proporțional cu o singură circumscripție națională. Acest sistem a fost implementat în 1993 pentru a oferi o soluție eficientă și a nu crea locuri vacante în legislativ, ducând cont de evoluția evenimentelor din partea estică a țării. Respectiv, s-a dorit evitarea creării circumscripțiilor electorale pe teritoriul necontrolat din stânga Nistrului.

În perioada de pînă la implementarea sistemului electoral mixt, au fost efectuate doar reforme pe segmente înguste. Spre exemplu, în 2010, s-a trecut de la formula d'Hont de distribuire a mandatelor la o altă metodă numită „formula Robin Hood”, prin intermediul căreia resturile de mandate au început să fie distribuite în mod egal între partidele care trec pragul electoral. Cu toate că această reformă nu a creat mare vîlvă în societate, ba chiar mai mult, a fost susținută de toate partidele pro-europene, după părerea unor experți, nu respectă principiul proporționalității. Politologul Igor Boțan menționează: „Această formulă, în mod cert, face sistemul electoral neproporțional. În schimb, această formulă

face Republica Moldova renumită pentru inovațiile în sistemele electorale.”¹⁶

De asemenea, pe parcursul timpului a fost de mai multe ori modificat pragul electoral. În 1994, pragul a fost stabilit la 4% din voturile valabile, dar a fost majorat la 6% înainte de alegerile parlamentare din 2001. La alegerile parlamentare din 2009 acesta a fost redus la 4% fiind ridicat din nou la 6% pentru alegerile din 2014. Pragurile pentru blocurile electorale de asemenea s-au schimbat. Inițial, blocurile electorale au avut același prag ca și partidele politice (4%), apoi acesta a crescut la 9% pentru alegerile din 2005, apoi 7% în 2010 și 9% în 2014. Este de remarcat faptul că la alegerile din 2009 crearea blocurilor electorale în general nu a fost permisă.

O tentativă de a modifica sistemul electoral a avut loc încă în aprilie 2013, când Parlamentul a propus trecerea la sistemul electoral mixt. Totuși, proiectul de lege a fost întâmpinat cu îngrijorare de mai multe partide și de reprezentanții societății civile, precum și de către comunitatea internațională. Ulterior, o comisie parlamentară ad-hoc a stabilit că legea dată ar încălca Constituția Republicii Moldova, iar amendamentele au fost abrogate, păstrându-se sistemul electoral proporțional. În același an, Parlamentul s-a adresat către Comisia de la Veneția să comenteze textul proiectului de modificare a sistemului electoral mixt. În avizul său din martie 2014, Comisia a recomandat ca alegerea sistemului electoral al Republicii Moldova să fie rezultatul unor dezbateri deschise și cuprinzătoare. Pe marginea amendamentelor propuse, Comisia de la Veneția s-a expus că, în contextul politic din Republica Moldova, sistemul mixt ar putea avea un efect negativ la nivel local, unde candidații independenți pot fi influențați de oamenii de afaceri locali sau de către alți actori care își urmează propriile interese. De asemenea, Comisia de la Veneția a recomandat o metodologie mai clară pentru delimitarea circumscripțiilor electorale și crearea condițiilor pentru reprezentarea voinței politice a cetățenilor din

¹⁶ Boțan, Igor "Formula Robin Hood de redistribuire a mandatelor" <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/robin-hood-formula/>

partea stângă a Nistrului și a diasporei. Ulterior s-a iscat un conflict politic între partidele de guvernământ, în urma căruia Partidul Democrat a hotărât să își retragă sprijinul pentru un set de proiecte de legi, printre care și reforma electorală propusă. Aici vom menționa că în cadrul mai multor runde de consultări cu implicarea Comisiei Electorale Centrale și a societății civile, au fost elaborate un șir de amendamente privind finanțarea campaniilor electorale care, în cele din urmă, nu au fost adoptate de către legislativ.

În martie 2016, Curtea Constituțională a decis că articolul 78 din Constituția Republicii Moldova, modificat încă în anul 2000 și care prevedea desfășurarea alegerilor prezidențiale indirecte, este neconstituțional. Acest fapt a determinat desfășurarea alegerilor prezidențiale directe. Cu toate că există multe critici aduse în adresa acestei decizii, este necesar să menționăm că prin hotărârea Curții Constituționale s-a rezolvat o problemă de lungă durată - incapacitatea Parlamentului de a alege un președinte între anii 2009 și 2012. Astfel, pe viitor, crizele politice prelungite, determinate de imposibilitatea alegerii președintelui de către Parlament vor fi evitate.

În iulie 2017, parlamentul a votat aplicarea sistemului electoral mixt, cu 50 de mandate alese în mod proporțional într-o circumscripție la nivel național și 51 de mandate alese în circumscripții uninominale într-un singur tur. Însăși procedura de modificare a sistemului electoral a fost, pe alocuri, controversată. Revizuirea legislației a avut loc foarte rapid, în două lecturi, în pofida solicitărilor pentru o a treia lectură, iar dezbaterile publice menite să pună în discuție o problemă atât de importantă au fost destul de reduse ca număr. Unul din punctele slabe ale sistemului electoral mixt este că pe circumscripțiile uninominale, ar putea câștiga un candidat care va obține 10%-15% din voturi.

De asemenea, pragul electoral de 6% poate fi considerat mult prea înalt, ducând cont de faptul că numărul de mandate repartizate prin alegerile pe lista de partid au fost reduse la jumătate. Pragul este necesar să fie redus la 4% sau chiar 2%, pentru a scoate impediamentele pentru partidele mici.

În cadrul cercetării a fost efectuat studiul sociologic Vox Populi – noiembrie 2018 „Influența schimbărilor instituționale asupra comportamentului electoral al cetățenilor”, inițiat de Filiala din Chișinău a Institutului internațional de monitorizare a dezvoltării democrației, parlamentarismului și respectării drepturilor electorale ale cetățenilor statelor membre ale Adunării Interparlamentare CSI și desfășurat de Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova, care a fost dedicat cercetării factorilor sociali cu impact asupra comportamentului electoral al cetățenilor, precum și a interdependenței proceselor economice, politice și sociale în țară.

Scopul cercetării a fost de a determina impactul schimbărilor instituționale din cadrul domeniului electoral asupra participării și opțiunilor electorale ale cetățenilor din Republica Moldova.

Obiectivele cercetării au fost următoarele: examinarea practicilor internaționale de implementare a schimbărilor instituționale în domeniul electoral prin determinarea generalului și identificarea particularului cu scopul formulării de propuneri în vederea ajustării practicilor naționale la cele internaționale; analiza impactului diverselor modele de comportament electoral asupra participării la scrutine; cercetarea influenței legislației electorale asupra prezenței la urne; cercetarea posibilităților instituționale de dezvoltare a culturii electorale din țară; identificarea factorilor sociali care condiționează participarea electorală a populației cu drept de vot din Republica Moldova; analiza istoriografică a principalelor elaborări la temă realizate de cercetători din Republica Moldova și din străinătate; elaborarea recomandărilor privind eficientizarea implementării schimbărilor instituționale în campaniile electorale din Republica Moldova etc.

Ipotezele cercetării: schimbările instituționale implementate în domeniul electoral din Republica Moldova, în special aplicarea sistemului electoral mixt, au un impact major atât asupra intenției de vot a populației, cât și asupra opțiunilor electorale, influențând rezultatul final al alegerilor. Pentru maximalizarea rezultatelor la alegeri actorii politici trebuie neapărat să ia în considerație nevoi-

le specifice ale electoratului, altfel procentul de prezență la urnele de vot se va reduce. Pentru atingerea acestui scop este nevoie neapărat de a identifica atitudinile votanților față de situația politică actuală precum și față de actorii politici. Fără eforturile partidelor politice și ale candidaților, reformele electorale vor avea un impact redus asupra participării la vot.

În cadrul studiului a fost desfășurată ancheta sociologică în bază de chestionar, metodă cantitativă, care include sondajul sociologic pe eșantion național de 1189 respondenți din 83 localități, reprezentativ pentru populația adultă a Republicii Moldova, exclusiv regiunea transnistreană, cu o eroare maximă de $\pm 3,0\%$.

Inițial, s-a dorit să se stabilească care sunt atitudinile față de schimbările instituționale în sens larg. Astfel, 77% dintre respondenți apreciază negativ schimbările care s-au produs în reformarea sistemului justiției, 72% – în sistemul de pensii, 70% – în sistemul bancar, 69% – în soluționarea conflictului transnistrean, 69% – în sfera economică, 66% – în domeniul politicii interne, 65% – în sistemul sanitar, 62% – în combaterea corupției. Cele mai palpabile schimbări au fost sesizate în activitatea autorităților publice locale – 42%, în domeniul culturii – 38%, educației – 37% și politicii externe – 34%. Când au fost rugați să dea o apreciere generală a reformelor implementate în țară, doar 30% au menționat că acestea sunt eficiente sau foarte eficiente. Majoritatea se arată mai mult nemulțumită de reformele implementate (vezi Fig.1).

Fig.1. Eficiența reformelor în general, în viziunea respondenților

Odată ce s-au stabilit atitudinile față de calitatea schimbărilor instituționale la general, vom oferi și opiniile respondenților față de activitatea mai multor instituții din țară. Aici vom menționa că cercetarea noastră a semnalat un nivel scăzut al încrederii populației în diferite instituții sociale și politice. În biserică au încredere, într-o măsură mai mare sau mai mică, 68% din respondenți (respectiv 25% și 43%). Nu au încredere în ea 9% din cei intervievați. Deseori abundența materialelor de la diverse posturi TV denigrează imaginea bisericii în societate. Conform opiniei unor respondenți, "absolut toate lucrurile negative care au loc în cadrul acestei instituții ajung știri de top, în timp ce partea pozitivă este trecută cu vederea". O astfel de abordare din partea presei nu are cum să nu afecteze percepția și, respectiv, atitudinea populației față de biserică. Pe locul doi s-a plasat Președintele țării. Au confirmat acest lucru 52% din respondenți, dintre care 16% au încredere totală, iar ceilalți 36% – într-o anumită măsură. Pe locul trei, conform nivelului de încredere, se află primăria din localitatea natală: 50% din respondenți au confirmat acest lucru, dintre care 10% au încredere totală, iar ceilalți, 40% – într-o anumită măsură. Pe locul patru, la compartimentul încredere, s-a plasat presa: cred în formatorii de opinie publică 41% din cei intervievați (8% au încredere totală și 33% – într-o anumită măsură). Pe locul cinci se află armata: 38% din respondenți, dintre care 6% au încredere totală, iar ceilalți 32% – într-o anumită măsură. Alte instituții sociale: 37% din populație au încredere în poliție; 36% - în Guvern; 35% - în organizațiile internaționale cu sediul în Republica Moldova, 35% - în sindicate, 33% – în Comisia Electorală Centrală, 24% - în organizațiile neguvernamentale, 20% – în sistemul bancar, 18% - în patronate, 16% – în justiție, 15% – în Parlamentul țării și 12% – în partidele politice.

De asemenea, s-a dorit să se stabilească care este atitudinea respondenților față de diverse reguli electorale care au fost implementate, sau urmează să fie implementate în viitor. Respectiv, peste 2/3 din respondenți (68%) au menționat că partidele politice

nu trebuie să primească finanțare din bugetul de stat. Doar 12% consideră că partidele trebuie să fie finanțate din bugetul de stat, iar 19% nu au dat un răspuns concret la această întrebare.

Doar 12% din respondenți sunt de părerea că alegerile din țară oferă posibilități cetățenilor de a schimba acei reprezentanți ai puterii care nu își îndeplinesc promisiunile. Încă 45% consideră că cetățenii pot face parțial acest lucru, iar 36% s-au pronunțat împotriva. Nu și-au format o opinie la această întrebare 7% de respondenți.

Încă o problemă importantă o constituie accesul la procesul electoral al diasporei. Numărul redus de circumscripții uninominale peste hotarele țării reduce din impactul pe care l-ar putea avea diaspora asupra rezultatului final al alegerilor. Și în cadrul sondajului respondenții au semnalat acest fapt. Aproape $\frac{3}{4}$ din respondenți (73%) consideră că numărul secțiilor de vot de peste hotarele țării trebuie majorate. 15% s-au pronunțat împotriva, în timp ce alți 12 la sută nu au știut să răspundă.

În același timp, o bună parte din locuitorii municipiului Chișinău își au viza de reședință în alte regiuni ale țării. Respectiv, dacă o bună parte din chișinăuienii cu viza de reședință în afara municipiului vor merge să voteze în raioanele lor, atunci în Chișinău va fi o prezență redusă la urne, ceea ce va defavoriza partidele cu o susținere sporită concentrată în capitala țării. Iar dacă ne referim la alegătorii din stânga Nistrului, vom menționa că prezența la vot a acestora a fost destul de redusă pe parcursul tuturor scrutinelor. Respectiv, candidații pe circumscripțiile uninominale din aceste regiuni vor putea accede în Parlament obținând un număr mic de voturi. Tot aici candidații se vor confrunta cu o serie de probleme ce țin de colectarea semnăturilor și desfășurarea campaniei electorale în rândul transnistrenilor, dat fiind faptul că autoritățile din stânga Nistrului nu recunosc alegerile naționale și pot crea impedimente pentru desfășurarea acestora. Circa $\frac{3}{4}$ din respondenți consideră că mass media trebuie să fie sancționată atunci când reflectă procesul electoral într-un mod

neechidistant. 11% sunt împotriva unei astfel de măsuri, iar 16% nu au dat un răspuns concret.

Pentru aplicarea pedepselor în cazul cumpărării voturilor s-au exprimat 92% dintre respondenți; împotriva – doar 2%, iar 6% nu și-au format o opinie în acest sens.

2/3 din respondenți (67%) sunt pentru limitarea rolului bisericii în campaniile electorale. 13% nu susțin această propunere, iar 19% sunt indeciși.

Menținerea perioadei mandatului de 4 ani a Parlamentului este susținută de 57% din respondenți. 9% consideră că acesta trebuie majorat, 18% - că mandatul trebuie diminuat, iar 16% nu au putut să se exprime în această privință.

Pentru modificarea modului în care se formează lista concurenților electorali s-au exprimat 32% de respondenți. Împotriva – 29%, iar 39% nu au știut să răspundă la această întrebare.

Circa 20% din respondenți consideră că listele trebuie să fie formate prin plasarea candidaților în mod aliator în buletinele de vot. 23% s-au pronunțat pentru ordinea alfabetică. 5% consideră mai oportună ordinea alfabetică inversă. 1,5% au venit cu alte propuneri. Totuși, majoritatea (50,4%) nu au știut să dea un răspuns limpede la această întrebare.

Doar ¼ din respondenți (25%) consideră oportun de a organiza alegerile pe parcursul a două sau mai multe zile. Peste 2/3 (67%) consideră că aici nu trebuie operate schimbări, iar 8% nu și-au format o opinie în privința acestei probleme.

Pentru implementarea votului electronic s-au pronunțat 49% de respondenți. 38% s-au pronunțat împotriva acestei măsuri, iar 13% nu au putut să se exprime în această privință.

Circa ¾ dintre respondenți (74%) se pronunță pentru posibilitatea de a vota în orice secție de vot din Republica Moldova. 20% sunt împotriva unei astfel de inițiative, iar 6% au refuzat sau nu au știut să răspundă.

58% din respondenți au menționat că în cazul posibilității vo-

tării prin internet, ar alege această opțiune în locul prezentării la secția de vot. 31% sunt de părerea că nu ar vota prin internet, iar 10% nu s-au putut pronunța în acest sens.

Fiecare al doilea respondent (51%) consideră că intenția lor de vot va spori dacă ar exista posibilitatea de a vota prin internet. 32% din respondenți consideră că intenția lor de vot nu ar spori în asemenea circumstanțe, iar 17% nu au știut sau au refuzat să răspundă (vezi Fig.2). În viziunea noastră, introducerea votului prin internet, dacă va fi securizată, va contribui eficient la dezvoltarea culturii electorale a cetățenilor. În special, va crește numărul alegătorilor în rândul tinerilor. Știm că mulți dintre tineri nu se interesează de politică, dar o parte din aceștia vor dori să participe la alegeri din simplul motiv că ar fi interesați să vadă cum funcționează votarea prin internet.

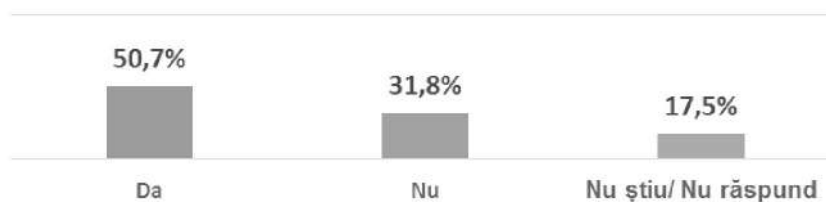

Fig. 2 Răspunsurile la întrebarea "Cum considerați, ar spori intenția Dvs. de vot dacă ar exista posibilitatea să votați prin internet?"

Un aspect negativ al noului sistem electoral ar putea fi scăderea numărului de femei care vor obține un mandat în legislativ. Cu toate că noul sistem menține obligativitatea ca 40% dintre candidații pe listele de partid să fie femei, prevederea se va aplica acum doar jumătății parlamentului ales prin votul proporțional. Nu au fost elaborate măsuri speciale menite să încurajeze partidele să propună candidați de sex feminin pe circumscripțiile uninominale. Astfel, în cadrul cercetării 42% din respondenți au menționat că sunt pentru asigurarea cotelor pentru candidații de

gen feminin și în circumscripțiile uninominale. 23% sunt împotriva unei astfel de măsuri, peste 1/3 (35%) nu au oferit un răspuns concret.

Doar 18% din respondenți consideră că atunci când s-a reformat sistemul electoral au avut loc suficiente consultări publice. Mai mult de jumătate (55%) din respondenți au menționat că nu au avut loc suficiente consultări, iar 27% sunt indeciși.

72 la sută dintre intervievați s-au dat cu părerea că este necesară micșorarea numărului de deputați în Parlamentul țării, 13% au o atitudine negativă, iar 14% nu și-au format o opinie în această privință (vezi Fig.3). La această întrebare vedem că iese în prim plan dorința populației de a micșora cheltuielile bugetare pentru întreținerea aparatului legislativ. Totuși, există o parte din respondenți care consideră că micșorarea numărului de deputați nu ar fi o măsură benefică.

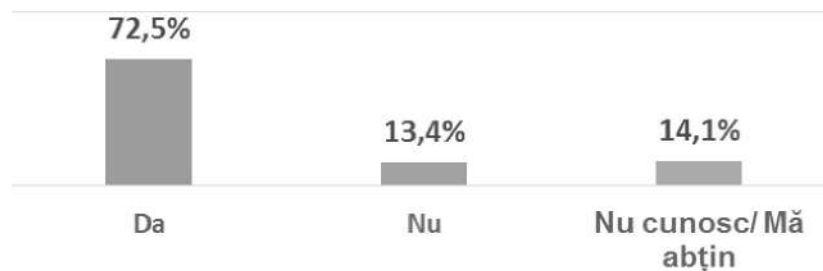

Fig.3 Răspunsul la întrebarea "După părerea Dvs., este oare necesară micșorarea numărului de deputați?"

7 din 10 respondenți sunt pentru desfășurarea unui referendum privind anularea imunității parlamentare a deputaților, 15% sunt împotriva, iar 14% s-au abținut. Și aici, majoritatea respondenților își doresc anularea imunității parlamentare a deputaților, fiindcă își doresc ca deputații corupți să fie trași la răspundere. Doar o mică parte din respondenți înțeleg că anularea imunității parlamentare presupune o facilitare a forțelor politice

dominante în răfuiala politică cu reprezentanții opoziției parlamentare.

77% din respondenți sunt pentru inițiativa de a crea o lege care ar obliga deputații care își părăsesc fracțiunea parlamentară să renunțe la propriul mandat. 8% sunt împotriva, iar 15% nu și-au format o opinie în acest sens. Cu siguranță, adoptarea unei astfel de legi ar putea combate traseismul politic, dar, pentru a vota anumite legi, nu este necesar pentru deputați să părăsească propria fracțiune. Deci, problema corupției politice este mult mai adâncă și nu poate fi soluționată complet printr-o astfel de lege.

Este destul de mic numărul celor care consideră că în Republica Moldova democrația funcționează eficient. Doar 1% este foarte satisfăcut, și încă 17% - satisfăcuți de democrația din țară. În același timp, nu prea satisfăcuți sunt 42%, deloc satisfăcuți – 35%, iar 4% nu au știut să răspundă (vezi Fig.4). Aceste cifre trebuie să ne îngrijoreze, deoarece dezamăgirea în modul cum funcționează democrația ar putea conduce la dezamăgirea unei părți importante a societății, care, ulterior, va dori să militeze pentru implementarea unor alfel de regimuri politice.

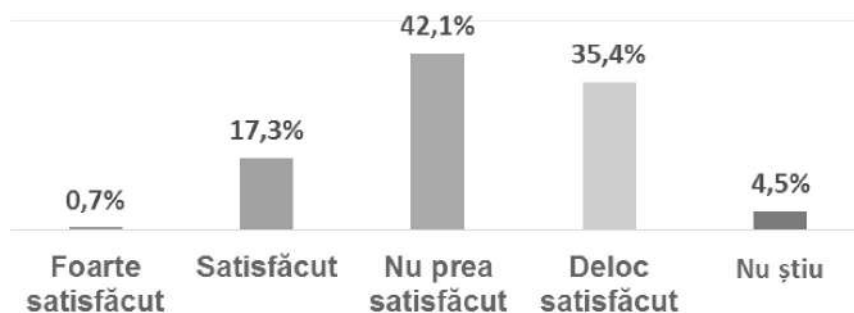

Fig.4 Satisfacția față de modul cum funcționează democrația în Republica Moldova

Respondenții au fost rugați să aprecieze cât de mult sunt de acord cu afirmația: "Democrația are neajunsurile sale, dar este mai

bună decât oricare altă formă de guvernare.” Total de acord s-au arătat 18% din respondenți, de acord doar într-o anumită măsură – 38%, nu prea de acord – 21%, deloc de acord 11%, iar 12% nu au fost în stare să dea un răspuns univoc la această întrebare.

În cadrul cercetării ne-am dorit să stabilim care sunt alegătorii foarte activi, activi, puțin activi și pasivi. Pentru aceasta, am hotărât să grupăm respondenții în funcție de prezența acestora la ultimele trei scrutine generale desfășurate la nivel național (alegerile prezidențiale din 2016, alegerile locale din 2015 și alegerile parlamentare din 2014). Respectiv, respondenții care au menționat că au participat la toate cele trei scrutine au fost introduși în grupul alegătorilor foarte activi; cei care ne-au spus că au participat la 2 scrutine – în grupul alegătorilor activi; cei care au participat la un singur scrutin – în grupul alegătorilor puțin activi, iar cei care nu au participat nici la un scrutin – în grupul alegătorilor pasivi. Ținem să menționăm că în cazurile în care tinerii menționau că au participat la un scrutin electoral, iar la precedentele nu aveau vârsta necesară, aceștia au fost plasați de asemenea în rîndul alegătorilor activi, fiindcă am mers de la premiza că dacă un tânăr merge la vot împlinind vârsta de 18 ani, acesta cu o probabilitate mai mare se va prezenta și la următoarele scrutine.

Astfel, am stabilit că alegătorii se împart în felul următor: foarte activi – 56%, activi – 14%, puțin activi – 20% și pasivi – 10% (vezi tab.1). La crosstabularea gradului de activism cu datele sociodemografice observăm că nu există mari diferențe în dependență de sex. Totuși, în dependență de mediul de rezidență, observăm că locuitorii urbelor sunt puțin mai activi decât locuitorii din mediul rural. În dependență de vîrstă, observăm o tendință rigidă – cu cât mai în vîrstă sunt respondenții, cu atât mai mare este probabilitatea acestora de a se prezenta la urne. De asemenea această tendință o întîlnim în dependență de studii. Respondenții cu studii superioare sunt alegători mai activi decât cei cu un nivel mai jos de studii. Nu trebuie să ne ducă în eroare cifra înaltă a alegători-

Masa Rotundă cu genericul „Influența schimbărilor instituționale asupra comportamentului electoral al cetățenilor”

lor activi în rândul celor cu studii primare sau fără studii, fiindcă numărul acestora în cadrul sondajului este destul de mic și nu îl putem considera drept reprezentativ. Este interesant faptul că în dependență de stratificarea socială vedem o tendință inversă. Persoanele cu un statut social mai înalt sunt mai puțin active la scrutine, iar persoanele cu un statut social mai scăzut sunt mai active.

O dată ce am stabilit grupurile în funcție de gradul de activism, ne-am dorit să vedem care sunt atitudinile acestor grupuri față de diverse norme și reguli din domeniul electoral, pentru a identifica acele norme care sunt mai puțin sau mai mult eficiente și care dintre ele ar putea schimba comportamentul electoral al populației spre unul mai activ.

Tabelul 1. Crosstabularea rezultatelor „Gradul de activism” și datele sociodemografice

		Foarte activ	Activ	Puțin activ	Pasiv
TOTAL		56,1%	14,3%	19,9%	9,8%
Sexul	Masculin	55,9%	14,6%	18,9%	10,5%
	Feminin	56,2%	14,0%	20,7%	9,1%
Mediul de rezidență	Urban	57,7%	15,2%	18,5%	8,6%
	Rural	54,8%	13,6%	20,9%	10,6%
Vârsta	18-24 ani	33,3%	19,3%	35,6%	11,9%
	25-29 ani	37,1%	23,0%	24,7%	15,2%
	30-39 ani	57,2%	11,2%	19,6%	12,0%
	40-49 ani	53,4%	19,2%	16,4%	11,0%
	50-64 ani	70,3%	8,6%	16,7%	4,3%
	65+ ani	88,7%	2,6%	7,0%	1,7%
Naționalitatea	Moldovean/Român	56,3%	13,4%	20,7%	9,6%
	Ucrainean	51,1%	18,5%	19,6%	10,9%
	Rus	56,7%	19,4%	13,4%	10,4%
	Alta	59,7%	14,5%	16,1%	9,7%

Nivelul de instruire	Superior	67,0%	12,9%	12,9%	7,3%
	Mediu, de specialitate	50,0%	17,3%	22,4%	10,2%
	Secundar profesional	55,7%	11,5%	21,7%	11,1%
	Mediu general, liceal	53,4%	12,4%	23,0%	11,2%
	General obligatoriu	46,7%	18,5%	27,2%	7,6%
	Primar sau fără studii	67,9%	16,1%	5,4%	10,7%
	Stratificare socială: grupul social	Superior/înalt	49,4%	13,5%	25,8%
Mediu		39,7%	22,4%	22,4%	15,5%
Mai aproape de mediu		46,6%	15,7%	25,8%	11,8%
Scăzut		65,2%	11,8%	16,4%	6,5%
Foarte scăzut		71,8%	11,5%	8,4%	8,4%

Studiul demonstrează că gradul de satisfacție față de procesul electoral este într-o relație directă cu activismul electoral (tab 2). De asemenea se atestază o relație directă dintre gradul de activism și convingerea că după alegeri voturile sunt numărate corect. Respectiv, putem conchide că dacă va spori calitatea procesului electoral, există probabilitatea ca și cetățenii să devină mai activi.

Tabelul 2. Crosstabularea rezultatelor „Gradul de activism” și întrebarea: Credeți că alegerile în Republica Moldova sunt libere și corecte?

	Foarte activ	Activ	Puțin activ	Pasiv
TOTAL	56,1%	14,3%	19,9%	9,8%
Da	73,9%	5,4%	14,1%	6,5%
Parțial libere și corecte	56,8%	14,3%	19,8%	9,2%
Nu	52,9%	15,6%	20,4%	11,1%
Nu știu	52,6%	15,8%	23,2%	8,4%

În ceea ce privește finanțarea partidelor din bugetul de stat, observăm că cu cât sunt mai activi alegătorii, cu atât mai mult ei se

pronunță pentru această prevedere (tab.3). Alegătorii puțin activi și cei pasivi au mai degrabă o părere negativă, sau nu știu să se pronunțe asupra acestei teme.

Tabelul 3. Crosstabularea rezultatelor „Gradul de activism” și întrebarea: Cum considerați Dvs., partidele politice trebuie să primească finanțare din bugetul de stat?				
	Foarte activ	Activ	Puțin activ	Pasiv
TOTAL	56,1%	14,3%	19,9%	9,8%
Da	64,0%	11,5%	20,1%	4,3%
Nu	58,4%	15,3%	17,4%	8,9%
Nu știu/ Nu răspund	42,5%	12,6%	28,5%	16,4%

În general, alegătorii activi sunt mai degrabă împotriva ideii ca alegerile să aibă loc pe parcursul a două sau mai multe zile (tab. 4). În discuții s-a stabilit că astfel de scrutine pe de o parte ar fi mult mai costisitoare, iar pe de altă parte ar exista posibilități adiționale de fraudare, deoarece observatorii nu pot să se afle la secția de vot pe parcursul a mai multe zile.

Tabelul 4. Crosstabularea rezultatelor „Gradul de activism” și întrebarea: Ați dori ca alegerile să aibă loc pe parcursul a două sau mai multe zile?				
	Foarte activ	Activ	Puțin activ	Pasiv
TOTAL	56,1%	14,3%	19,9%	9,8%
Da	44,1%	19,3%	24,4%	12,2%
Nu	61,0%	12,7%	17,0%	9,3%
Nu știu/ Nu răspund	47,7%	13,6%	31,8%	6,8%

Respondenții au fost întrebați dacă și-ar dori să utilizeze tehnologii performante în procesul electoral, precum mașina de vot electronică sau votul prin internet. Cu toate că alegătorii foarte activi menționează mai des că nu ar dori să utilizeze astfel de tehnologii, totuși, persoanele active și cele mai puțin active se pronunță mai mult pentru astfel de tehnologii. Luând în considerație că per-

soanele foarte active sunt preponderent de o vârstă mai înaintată, prin aceasta putem explica reticența acestui grup și aprobarea noilor tehnologii de către celelalte două grupuri de votanți activi, în rândul cărora tinerii sunt prezenți cu o pondere mai mare. În tabelul 5 observăm că dacă ar exista probabilitatea de a vota prin internet, aceasta nu ar determina un activism mai înalt în rândul persoanelor foarte active și active, dar, surprinzător, ar contribui la sporirea activismului în rândul cetățenilor puțin activi și a celor pasivi.

Tabelul 5. Crosstabularea rezultatelor „Gradul de activism” și întrebarea: Dacă ar exista posibilitatea să votați prin internet, ați alege această opțiune în locul prezentării la secția de vot?

	Foarte activ	Activ	Puțin activ	Pasiv
TOTAL	56,1%	14,3%	19,9%	9,8%
Da	51,5%	14,4%	22,4%	11,7%
Nu	62,1%	16,4%	15,5%	6,0%
Nu știu/ Nu răspund	63,6%	7,3%	19,1%	10,0%

Observăm și o oarecare reticență a alegătorilor foarte activi în privința posibilității de a vota la oricare secție de vot din Republica Moldova. Aceasta la fel o putem explica prin suspiciunea că o astfel de măsură ar crea nesiguranță și ar da frâu unor noi metode de a fraudă alegerile (tab. 6).

Tabelul 6. Crosstabularea rezultatelor „Gradul de activism” și întrebarea: Ați dori să puteți vota la oricare secție de vot din Republica Moldova?

	Foarte activ	Activ	Puțin activ	Pasiv
TOTAL	56,1%	14,3%	19,9%	9,8%
Da	51,8%	16,4%	21,1%	10,7%
Nu	69,3%	9,2%	15,8%	5,7%
Nu știu/ Nu răspund	62,7%	6,0%	19,4%	11,9%

Alegătorii foarte activi se pronunță cu o frecvență mai mare pentru ca în sistemul electoral mixt să se asigure și în circumscripțiile uninominale o prezență mai mare a candidaților de sex feminin (tab. 7), dând dovadă de un nivel mai înalt de respect pentru egalitatea sexelor în domeniul politic.

Tabelul 7. Crosstabularea rezultatelor „Gradul de activism” și întrebarea:				
În sistemul electoral proportional partidele erau obligate să include în listă cel puțin 40% de femei. Ar trebui oare ca în sistemul electoral mixt să se asigure această prevedere și în circumscripțiile uninominale sau nu?				
	Foarte activ	Activ	Puțin activ	Pasiv
TOTAL	56,1%	14,3%	19,9%	9,8%
Da	63,4%	13,4%	12,8%	10,3%
Nu	57,9%	15,7%	17,6%	8,8%
Nu știu/ Nu răspund	45,3%	14,4%	30,6%	9,8%

Observăm că alegătorii foarte activi sunt împotriva inițiativei de a micșora numărul de deputați în parlament (tab.8). Deci, aceștia dau dovadă de un nivel mai înalt de cultură politică participativă, considerând că un parlament cu un număr mai mic de deputați ar fi pe de o parte un organ legislativ mai puțin eficient, dat fiind numărul scăzut de demnitari competenți, iar pe de altă parte ar fi mai ușor pentru persoanele influente de a crea o majoritate parlamentară favorabilă pentru aceștia.

Tabelul 8 Crosstabularea rezultatelor „Gradul de activism” și întrebarea: După părerea Dvs., este oare necesară micșorarea numărului de deputați?				
	Foarte activ	Activ	Puțin activ	Pasiv
TOTAL	56,1%	14,3%	19,9%	9,8%
Da	56,1%	14,3%	19,7%	9,9%
Nu	63,9%	11,6%	14,8%	9,7%
Nu cunosc/ Mă abțin	47,2%	17,4%	26,4%	9,0%

În același timp, în rândul alegătorilor foarte activi este mai pregnantă ideea că ar trebui să existe o lege care ar obliga deputații care își părăsesc fracțiunea parlamentară să renunțe la propriul mandat, în timp ce alegătorii puțin activi și pasivi se pronunță mai mult împotriva unei astfel de măsuri (tab.9).

Tabelul 9. Crosstabularea rezultatelor „Gradul de activism” și întrebarea: Cum considerați Dvs., ar trebui să existe o lege care ar obliga deputații care își părăsesc fracțiunea parlamentară să renunțe la propriul mandat?

	Foarte activ	Activ	Puțin activ	Pasiv
TOTAL	56,1%	14,3%	19,9%	9,8%
Da	60,4%	13,2%	17,7%	8,7%
Nu	41,4%	17,2%	27,6%	13,8%
Nu știu	40,4%	18,6%	27,6%	13,5%

3. Posibilitățile instituționale de dezvoltare a culturii electorale a cetățenilor

Inițial, vom stabili definiția culturii electorale. Cultura electorală reprezintă un sistem de valori, convingeri și norme, care determină conținutul și caracterul proceselor electorale și a orientărilor societății. Cultura electorală conține trei elemente fundamentale: competența electorală, dispoziția electorală și activismul electoral.

Competența electorală presupune un set de cunoștințe și experiențe privind luarea deciziilor în timpul scrutinelor, bazate pe un grad înalt de informare și interes față de procesul electoral, precum și cunoașterea normelor de drept din acest domeniu.

Dispoziția electorală presupune o anumită atitudine a cetățenilor față de fenomenul alegerilor, condiționată de experiența acestora. Dispoziția electorală reprezintă un sistem de viziuni și convingeri privind procesul electoral, în care se include atitudinea față de instituția alegerilor în general, precum și caracterul motivațional de a participa sau nu la alegeri.

Activitatea electorală este determinată de gradul de implicare al cetățenului în procesul electoral, de conștientizarea și caracterul acestei implicări, care se manifestă prin diverse forme de participare și modele comportamentale.

Toate aceste trei componente sunt importante, dar definitorie este, totuși, dispoziția electorală, fiindcă aceasta atât

condiționează activismul electoral al individului, cât și îl stimulează să își perfecționeze competența electorală.

Cultura electorală este o parte inerentă a culturii politice a societății. Pentru a aplica anumite măsuri de sporire a nivelului de cultură electorală a populației este necesar de a aborda conceptul de cultură politică și de a identifica tipul de cultură politică specific cetățenilor Republicii Moldova.

Cultura politică reprezintă o parte componentă a culturii umane. Studiarea acesteia este limitată doar la acele fenomene care se formează și funcționează, mai întâi de toate, în domeniul politic. Pentru a înțelege mai profund termenul de cultură politică, este necesar de a elucidă structura acesteia. W. Rosenbaum consideră că atitudinile oamenilor în privința sistemului politic reprezintă "componentele de bază ale culturii politice"¹⁷. Acesta a divizat atitudinile în trei categorii: - atitudinea față de instituțiile de stat; - atitudinea față de "ceilalți" din sistemul politic. Aici poate fi inclusă credința politică, identificarea politică; - atitudinea față de propria activitate politică a individului.

De asemenea, structura culturii politice poate fi divizată în următoarele elemente: cognitiv, normativ-apreciativ, emoțional-psihologic și comportamental.

Elementul cognitiv al culturii politice este format din cele mai răspândite atitudini în societate cu privire la domeniul politic: sistemul politic și instituțiile sale; regimul politic; mecanismul puterii și conducerii; luarea deciziilor și realizarea acestora; purtătorii atribuțiilor de putere; propriul loc în viața politică; competența și eficiența participării în activitatea politică.

Elementul normativ-apreciativ al culturii politice are drept bază valorile politice, normele, idealurile și scopurile caracteristice pentru o anumită societate, grup social sau individ concret.

¹⁷ Rosenbaum W. A. Political Culture: Basic Concept in Political Science. N.Y.: Pr. publ, 1975. 181p.

În baza elementului normativ-apreciativ, un subiect poate aprecia cele întâmplate în viața politică: relațiile politice; procesul politic; nivelul concordării anumitor fenomene politice cu propriul conglomerat subiectiv de aprecieri și idealuri sociopolitice. Astfel, acest element are rolul etalonului, scopului de vârf al politicii.

Elementul psihologic-emoțional al culturii politice este format din sentimentele și emoțiile pe care le simt subiecții în participarea la procesul politic. Dorința dreptății sociale, intoleranța față de asuprirea socială și națională, dragostea de patrie, ura față de dușmani, trăirile chinuitoare în legătură cu înfrângerea obținută - toate acestea, precum și multe altele fac parte din aceste sentimente și emoții. Însoțind practic toate manifestările activității sociale a subiectului și orientând-o spre obținerea scopurilor vitale, emoțiile reprezintă unul din principalele elemente ale mecanismului de reglare a relațiilor politice. O cultură politică dezvoltată presupune formarea la purtătorii acesteia a unor stereotipuri constante în sfera emoțiilor și sentimentelor.

Componentul emoțional-psihologic al culturii politice mai conține în sine și factorii iraționali ai conștiinței și comportamentului, care reprezintă motive de stimulare a activității subiecților complexe și greu de explicat după schema cauză-efect. Astfel de factori se manifestă sub forma miturilor politice, care nu reprezintă altceva decât credința oamenilor într-un anumit viitor "luminos". Miturile sunt un produs al activității emoționale a oamenilor și au la bază diverși lideri de opinie. Cu toate acestea, miturile nu pot fi complet asociate cu falsificarea. Dimpotrivă, miturile politice sunt strâns legate cu anumite cunoștințe și atitudini față de realitatea socială.

Elementul comportamental al culturii politice se formează din atitudinile politice și stereotipurile comportamentale corespunzătoare, care contribuie la transmiterea atitudinilor și valorilor în sfera activităților practice.

Cultura politică reprezintă un obiect de studiu efemer și subtil, în special în procesul de transformare în care se află Republica Moldova. Concluziile obținute pe baza unor date similare pot să difere de la o persoană la alta. Adesea, când apar unele fenomene inexplicabile, liderii de opinie publică utilizează cultura politică drept motiv principal care cauzează aceste fenomene. Spre exemplu, unii lideri de opinie publică susțin că democrația nu se consolidează în societatea moldovenească din cauza culturii politice existente, iar cultura politică nu poate fi democratizată, deoarece în Republica Moldova democrația nu este înrădăcinată. Abordările teoretice principale în studierea culturii politice, a participării masive, a comportamentului electoral au fost elaborate în societățile cu o democrație stabilă, iar introducerea acestora în practica Republicii Moldova nu este întotdeauna eficientă. După cum afirmă savantul rus Iu. Irhin, fiecare sistem social-politic are un model de cultură politică de bază, care nu va fi stabil dacă nu este generat anume în această țară, pe pământul acesteia, ca rezultat al dezvoltării culturii politice proprii.¹⁸

Cu toate acestea, este necesar de a începe analiza culturii politice cu ideile clasice ale lui G.Almond și S. Verba. Pe baza unui studiu comparativ, aceștia au stabilit trei tipuri de cultură politică: cultura politică parohială, de supunere și participativă.

Cultura politică parohială este atribuită societăților conduse de un lider. Cetățenii nu au nici un interes față de sistemul politic, iar liderul cere de la aceștia o supunere absolută.

Cultura politică de supunere se deosebește prin orientarea cetățenilor spre sistemul politic și gradul scăzut de activitate al acestora în politică. Acest tip de conduită s-a format în condițiile feudalismului, în care este prezentă o ierarhie a raporturilor dintre diversele nivele ale sistemului politic. Supușii, conform tradițiilor,

¹⁸ Ирхин Ю. В. Политология. Москва: Издательство Российского университета дружбы народов, 1996. 463с., р.141

trebuie să-și trateze cu mult respect stăpânul. Această atitudine față de lider poate fi întâlnită și în prezent în multe societăți, însă trebuie de menționat că ea poate fi combinată cu un nivel înalt de conștiință civică și de participare.

Cultura politică participativă se deosebește prin atribuirea cetățenilor unui rol important în domeniul politic și prin competența acestora în problemele statului, ceea ce presupune un interes ridicat și o atitudine pozitivă față de politică. O combinație a acestor tipuri a fost descoperită de autorii vizați în Statele Unite și în Marea Britanie, fiind numită drept „cultură civică”, ca un model de cultură politică ce contribuie într-o mare măsură la consolidarea regimurilor liberal-democratice¹⁹.

Dacă ne referim la cultura politică a populației Republicii Moldova, V. Saca, utilizând tipurile de cultură politică elaborate de către Almond și Verba, menționează că se produce o simbioză alogică de elemente ce dă naștere tipului dinamic “tradițional-dependent-activ” cu o dominare la o etapă sau alta a tranziției a unuia din elemente²⁰.

După apariția lucrării lui G. Almond și S. Verba, ideea culturii civice ca și condiție necesară pentru apariția democrației liberale a devenit o normă în teoria democratică. G. Almond și S. Verba susțin că orientarea politică a individului poate fi abordată în mod sistematic doar prin stabilirea aspectelor enunțate mai jos:

1. Ce cunoștințe deține el cu privire la noțiunea pe care o are și la accepția pe care o dă sistemului politic în termeni general, ce știe despre istoria lui, dimensiunea, localizarea, puterea, caracteristicile constituționale și alte semne? Care sunt sentimentele sale față de aceste caracteristici sistematice? Care

¹⁹ Лазарев Е.А. Политическая коррупция: объясняя природу постсоветских трансформаций. În Полис. 2010, nr. 2, с.106-121.

²⁰ Saca V. Cultura politică în condițiile transformărilor actuale: cazul Republicii Moldova. În: Moldoscopie (Probleme de analiză politică), 2004, nr.2 (XXVI). p.51-63.

sunt opiniile și judecățile sale, mai mult sau mai puțin chibzuite, cu privire la acestea?

2. Ce cunoștințe are el privind structurile și rolurile, variatele elite politice și propunerile de politici implicate în fluxul ascendent al conceperii politice? Care sunt sentimentele și opiniile sale privind aceste structuri, lideri și propuneri de politici?
3. Ce informații deține el despre fluxul descendent al impunerii politicilor și structurilor, despre indivizii și deciziile implicate în proces? Care sunt sentimentele și opiniile cu privire la ele?
4. Cum se percepe pe sine ca membru al sistemului său politic? Ce cunoștințe deține el cu privire la drepturile, puterile, obligațiile și strategiile sale de acces la zonele de influență? Cum își percepe propriile capacități? Ce norme de participare și de performanță recunoaște și folosește el în formularea unor judecăți politice sau atunci când ajunge la opinii?²¹

O altă abordare a culturii politice a fost efectuată de către H. Eckstein în 1966 (teoria "autoritate-cultură"). Opera acestuia este relevantă, pentru că în ea se vorbește despre aspectele dinamice ale culturii și felul în care cultura poate juca un rol în procesul schimbării politice. Eckstein elaborează teoria stabilității democrației. Prin aceasta el propune ideea necesității echilibrării discrepanțelor culturii politice a elitei și maselor. În viziunea sa, stabilitatea democrației presupune nu doar respectarea standardelor democratice de către putere, ci și a componentelor nedemocratice – părți ale culturii politice, precum obligația de a respecta normele de conduită, consensualitatea și conflictul orientărilor politice. Teoria formulată de Eckstein în baza analizei comparate a sistemelor politice din Marea Britanie și Franța a fost supusă unui test empiric în baza cercetării proceselor respective din sistemul politic norvegian al anilor '60 ai secolului trecut. Generalizând rezultatele studiului, H. Eckstein

²¹ Лазарев Е.А. Политическая коррупция: объясняя природу постсоветских трансформаций. În Полис. 2010, nr. 2, с.106-121.

in menționează existența în cadrul modelului democratic norvegian atât o congruență instituțională cu principiile ei, cât și un echilibru al discrepanțelor cultural-politice²².

O a treia versiune distinctă a analizei culturii politice a fost elaborată de către A.Wildavsky, care a dezvoltat o tipologie a culturilor bazate pe patru stiluri de viață distincte. Aceste tipuri se bazează pe relațiile sociale și valorile pe care acestea le exemplificau²³.

D. Kavanagh a sistematizat concepțiile cu privire la cultura politică. În primul grup acesta a introdus interpretările psihologice ale culturii politice, care o caracterizează drept o totalitate de orientări interne ale individului spre politic. Astfel, cultura politică are limitele sale în sfera conștiinței și psihologiei politice. În această categorie au fost plasate ideile lui G. Almond și S.Verba. Al doilea grup a fost format din abordările obiective care elucidează conținutul culturii politice prin cerințele normative, modelele de comportament consacrate ale cetățenilor și grupurilor (T.Parsons, D. Easton). În grupul al treilea au fost introduse interpretările culturii politice care conțin atât caracteristici psihologice, cât și formele corespunzătoare de comportament. Grupul al patrulea a fost format din viziunile ce tratează cultura politică drept un model ipotetic de reglementare a comportamentului și gândirii dorite, drept nivel calitativ al stării sistemului politic și al actorilor politici²⁴. Diversele abordări nu sunt contradictorii, ci mai degrabă formează împreună o imagine mai clară a culturii politice.

Dezbaterile ulterioare au pus pe ordinea de zi probleme noi. În primul rând, cultura politică nu este ceva permanent. Aceasta

²² Eckstein H., *Division and Cohesion in Democracy: A Study of Norway*. Princeton University Press, 1966. 312p.

²³ Goodin R. Klingemann H. *Manual de știință politică*. București: Polirom, 2005. 734p.

²⁴ Kavanagh D. *Political Science and Political Behavior*. London: Routledge, 1993. 225p.

poate să se modifice, inclusiv, sub influența politicii statului (drept exemplu clasic ne servește Germania de după al Doilea Război Mondial). În plus, schimbarea de generații, modificarea stilului de viață sub influența modernizării duc la răspândirea unor noi valori în societate, care influențează asupra orientărilor politice și a comportamentului politic, așa cum s-a întâmplat cu valorile postmaterialiste în țările europene în anii '70-'80 ai secolului trecut. Astfel, nu doar cultura politică contribuie la stabilitatea democrației, ci și guvernarea democratică contribuie la dezvoltarea culturii civice. Cu toate acestea, este greu de spus în ce măsură modelul culturii civice elaborat și descris de către G.Almond și S. Verba poate să apară și să se dezvolte în societățile postcomuniste, inclusiv în Republica Moldova.

După obținerea independenței Republicii Moldova, renașterea valorilor naționale, asigurarea accesului la informație și posibilitatea liberei exprimări au contribuit la creșterea activismului politic. Politologii P. Frunțașu și Gh. Rusnac menționează că procesul anevoios de tranziție a societății moldovenești, însăși crearea unui stat moldav independent și suveran a fost premeditată de participare politică de tip neconvențional exprimată în mai multe mișcări de protest în masă în jurul problemelor de ordin național (activitatea Frontului Popular la sfârșitul anilor '80 - începutul anilor '90). Angajarea oamenilor în sfera politicului a fost stimulată de procesele dezintegraționiste din URSS, de acutizarea problemelor de ordin național și de promovarea ideilor democratice. Culmea activismului protestatar s-a încadrat în perioada anilor 1990-1991, fiind un merit al forțelor democratice noi susținute de un număr covârșitor al militanților.²⁵

În aceeași perioadă a avut loc democratizarea formelor de participare politică, a fost instituționalizat pluripartidismul. C. So-

²⁵ Frunțașu P., Rusnac G. Republica Moldova pe calea democratizării. Probleme, concepte, teorii. Chișinău: USM, 2000. p.125.

lomon consideră că datorită formării bazei instituțional-juridice de ordin democrat în Moldova au început să apară forme noi de activism sociopolitic necunoscute și nepractice anterior. În afară de acțiunile de protest, acestea au fost alegerile democratice bazate pe concurență (la alegerile în Sovietul Suprem al RSSM din 1990 prezența la vot a fost de 83,43% din alegători înscriși în liste electorale)²⁶.

Cu toate acestea, perioada îndelungată de tranziție, lipsa unor progrese semnificative în sfera economică, socială și politică a condus la formarea unui grup semnificativ de persoane care nu doresc să participe la alegeri. Prin urmare, după cum menționează Ana Gorban, participarea politică a societății moldovenești în condițiile tranziției democratice poate fi caracterizată la nivel de masă ca una prematură, instabilă, cu înclinare spre forme radicale – sau a apatiei totale și lipsei de interes față de politică, a absenteismului electoral și votului protestatar, sau a nesupunerii civice destructive, a acțiunilor de protest în masă²⁷. În acest răstimp s-a creat o atitudine ambivalentă față de putere: pe de o parte – autoritatea irațională a puterii de stat, așteptările mari de la activitatea acesteia, mistificarea și personificarea puterii, tendința de a percepe liderii politici prin prisma carismei acestora, iar pe de altă parte – neîncrederea în instituțiile statului, frica și ura față de putere.

La etapa actuală, societatea civilă a Republicii Moldova parcurge o perioadă destul de dificilă de consolidare. O parte semnificativă a moldovenilor au un nivel scăzut de cultură politică, nu își formează propriile opinii față de situația politică din țară în urma consultării informației din surse diverse și nu contribuie

²⁶ Solomon C. Aspecte ale culturii politice în Republica Moldova în perioada de tranziție. În: *Moldoscopie, Probleme de analiză politică*, 2001, nr.XVII, p.162-175.

²⁷ Gorban A. Rolul participării politice în procesul de democratizare a Republicii Moldova. *Moldoscopie, Probleme de analiză politică*, 2009, nr.2 (XLV), p. 44-53.

la dezvoltarea și consolidarea societății civile. Problemele majore cu care se confruntă societatea moldovenească pot fi soluționate doar printr-o colaborare eficientă a guvernanților cu întreaga populație a țării. Cultura politică trebuie să fie manifestată prin diverse forme de activitate și comportament politic. Gr. Pîrțac stabilește trăsăturile acestor manifestări în felul următor: determinarea scopurilor politice, reieșind din interesele individului concret, grupului social, clasei, națiunii, adică aspecte motivaționale;

- caracterul mijloacelor folosite pentru realizarea scopurilor prevăzute;
- prognozarea situațiilor alternative posibile și a consecințelor lor;
- acțiunile politice; - hotărârile politice; - formele de realizare a hotărârilor politice; - evidența gradului de percepție a hotărârilor adoptate și introducerea corectivelor corespunzătoare necesare²⁸.

Cultura politică a Republicii Moldova are un specific aparte. Aceasta se datorează mentalității poporului, sorții istorice, specificului etnic, experienței politice, factorilor religios, geopolitic etc. Cultura politică a societății noastre este fragmentară, fără sistem și conflictuală, atât în aspectul deosebirilor dintre exponenții sau purtătorii ei, cât și în ceea ce privește modalitățile de exprimare și funcționare a ei. Pentru astfel de cultură este specifică lipsa unui acord dintre diferite subculturi în ce privește valorile fundamentale, idealurile și scopurile urmărite, structura și regimul politic existente în societate. În același timp, o astfel de cultură politică se caracterizează prin izolare socială, prin neîncredere între guvernați și guvernanți²⁹.

²⁸ Pîrțac Gr. Rolul culturii politice în edificarea statului de drept. În: Moldoscopia Probleme de analiză politică, 2009, nr.2 (XLV) p.69-76.

²⁹ Solomon C. Aspecte ale culturii politice în Republica Moldova în perioada de tranziție. În: Moldoscopia, Probleme de analiză politică, 2001, nr.XVII, p.162-175.

Totuși, situația fragmentară a culturii politice moldovenești este una naturală. După cum menționează M. Farukșin, „fragmentarea culturii politice apare în perioadele de cotitură ale dezvoltării sociale, atunci când se ruinează reprezentările și obiectivele obișnuite, se întrerupe continuitatea normelor culturii politice, se formează o anumită fisură între cultura politică a generațiilor mature și cultura politică în formare a generațiilor noi”³⁰. Astfel, situația Republicii Moldova nu trebuie dramatizată. Practica internațională confirmă faptul că dezvoltarea componentelor culturii politice depinde de durata experienței funcționării instituțiilor democratice într-o societate anumită.

Perioada postcomunistă a cunoscut consecințele reziduale ale acestui proces de totalizare socială, manifestat printr-un etos unanimist, consensualism excesiv și intoleranță. Formele în care se exprimă acest curent general din cultura politică est-europeană includ aspecte variate: tendințele către autoritarism, naționalism, xenofobie, rasism, precum și spre alte forme de excludere din viața socială (antiintellectualism, fundamentalism ș.a.). Tendința spre autoritarism a societății postcomuniste este caracterizată de două mari trăsături: asocierea frecventă a mentalității represive cu pozițiile oficiale ale reprezentanților statului și apelul frecvent la violență³¹. Desigur, la nivel instituțional, au fost întreprinse unele măsuri necesare pentru trecerea la o cultură politică participativă. Dar, cu toate că prin Constituția Republicii Moldova adoptată la 29 iulie 1994 s-a stabilit structura politică democrată, caracterizată printr-un stat suveran, independent, indivizibil, de drept, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic, separarea și colaborarea puterilor, supremația Constituției, principiile fun-

³⁰ Фарукшин, М. Х. Политическая система общества. În: Социально-политические науки, 1991, nr. 4., с. 103-112.

³¹ Juc V. Josanu Yu. Rusandu I. Sisteme politice tranzitorii din Europa de Sud-Est. Chișinău: AȘM, 2008. 201p.

damentale privind proprietatea reprezintă valori supreme și sunt garantate, totuși, cultura politică a societății Republicii Moldova a rămas să fie una de tip parohial, cu unele elemente ale culturii politice participative.

În cultura politică a societății din Republica Moldova se întâlnesc adesea orientări paternaliste și egalitare, căci efectele profunde produse în organizarea și modul de funcționare a societăților postcomuniste nu pot să dispară deodată. Astfel de orientări sunt manifestate mai ales de către adulți și persoanele de vârstă a treia³². Percepția negativă a procesului de tranziție spre economia de piață a fost intensificată de exemplul reformării economiei ruse după scenariul liberal. Fiind aflați în câmpul mediatic rusesc, cetățenii Republicii Moldova au fost părtași, într-un fel, la toate evenimentele ce au avut loc în Federația Rusă. După cum menționează cercetătorul Gh.Fulga, țările aflate în tranziție de la totalitarism/autoritarism la democrație sunt influențate de vechiul lor stoc cultural. Acest capital cultural, uman și simbolic, în diversitatea registrelor sale intervine modelator în activitatea socială și orientează comportamentul politic al grupurilor și al indivizilor în experiența lor cu noile provocări ale tranziției³³.

Este evident faptul că asemenea circumstanțe ale vieții socio-economice și politice nu contribuie la consolidarea culturii politice în rândul maselor. Astfel, după cum menționează I. Sandu și T. Spinei, cultura politică a mării majorități a membrilor societății din Republica Moldova azi aproape cu nimic nu se deosebește de cultura politică parohială a societății totalitare de pe timpurile regimului sovietic, care se caracterizează printr-un nivel redus de dezvoltare a individualității, lipsei interesului față de politică, atitudini de supunere oricărui centru de putere reală, mentalita-

³² Țurcan G. Cultura politică a studenților. Cazul Republicii Moldova. Teză de doctor în științe politice. . Chișinău, USM, 2008. 139 p.

³³ Fulga Gh. Schimbare socială și cultură politică. București: Editura Economica, 2000. 352p.

te ideologizată, ignorarea părerilor netradiționale, competență redusă în problemele conducerii statului, nihilism în problemele de drept și poziții civice nedezvoltate³⁴. În jurul valorilor care reflectă necesitatea dezvoltării societății se formează o subcultură. Adepții acesteia sunt tineretul, întreprinzătorii, intelectualitatea. I. Sandu menționează că, pentru pătura antreprenorilor cele mai actuale valori politice sunt libertatea, stabilitatea economică și politică, controlul moderat al statului, participarea lor la elaborarea și adoptarea deciziilor politice etc.

Prin urmare, generația în etate militează pentru ordine, tineretul – pentru libertate și drepturile individuale, păturile social-vulnerabile – pentru reglarea de către Guvern a prețurilor, întreprinzătorii și pătura medie – pentru economia de piață. Din cauza acestor divergențe, în societate apare un dezacord în lumea valorică, o dispersie a valorilor de bază și a celor derivate, ceea ce duce la confundarea noțiunilor de legal și ilegal, de permis și interzis, de ceea ce trebuie să fie și ceea ce este de fapt. Pe de o parte, apolitismul, care duce la lipsa de încredere în faptul că se poate schimba ceva, iar pe de alta, credința într-un conducător „bun”. Abordând acest subiect, S. Dmitrenco stabilește că ”în conștiința socială predomină un ideal contemplativ, constituit, pe de o parte, din elemente specifice sistemului sovietic (echitatea socială, paternalismul statal etc.), iar pe de altă parte, din principiile și normele modelului occidental de viață (nivelul înalt de trai, libertatea cuvântului, eligibilitatea organelor puterii etc)”³⁵.

Subculturile socioeconomice din țara noastră sunt determinate de existența în societate a diverselor grupuri sociale cu statut economic și social diferit. Reprezentații acestor subculturi folo-

³⁴ Sandu I. Cultura politică și puterea în societatea de tranziție. În: Moldoscopia, Probleme de analiză politică, 2006, nr.1 (XXXII), p.106-113.

³⁵ Dmitrenco S., Mocanu V., Rusandu I. Societatea contemporană: aspecte social-economice și politice. Chișinău. Știința, 2007. 168 p.

sesc diverse modalități de influență directă sau indirectă asupra puterii politice, inclusiv grupuri de presiune, propunând elitelor politice un program propriu de dezvoltare democratică și de ieșire din criză a societății.³⁶

Subculturile etnolingvistice din societate sunt legate nemijlocit de particularitățile etnice ale grupurilor de populație. Asupra acestor subculturi o influență deosebită exercită conștiința etnică și caracterul național. Acești factori, de exemplu, au condus la crearea UTA „Găgăuzia”.

Alegerile parlamentare din 24 februarie 2018 ne vor demonstra ce impact asupra culturii electorale au avut schimbările instituționale desfășurate în domeniul electoral în ultimii ani. Trecerea de la sistemul electoral proporțional la sistemul electoral mixt va muta o parte din activitățile de mobilizare a electoratului de la partide spre candidații care vor concura în circumscripțiile uninominale. Respectiv, rata de participare a alegătorilor va depinde în mare parte de activitatea candidaților, de mesajele pe care le vor propaga în timpul campaniei electorale, dar și de nivelul de înțelegere de către alegători a modului de funcționare a noului sistem electoral. Deci, un set de factori va influența prezența la urne. Printre cei mai importanți sunt: factorul geopolitic, care poate spori intenția de vot în rîndul persoanelor care urmăresc agenda politicii externe a diferitor partide; activitatea mass media – care va oferi teren suficient pentru dezbateri atât prin sursele clasice, cât și online; miza sporită a alegerilor parlamentare comparativ cu alegerile locale – care va determina o prezență sporită la urne, în special în mediul rural, din cauza faptului că primăriile sunt dependente financiar de autoritățile publice centrale.

³⁶ Varzari P. Tăbîrță S. Cultura politică în societățile postcomuniste: realități și perspective. În: Moldoscopie, Probleme de analiză politică, 2003, nr. XXI. p. 175-187.

4. Analiza perspectivelor dezvoltării culturii electorale în Republica Moldova în condițiile dezvoltării diferitelor modele ale procesului de instituționalizare democratică.

În Republica Moldova, procesul construirii statului este cu mult înaintea procesului formării conștiinței naționale. Cultura civică, politică, și implicit cultura electorală au un ritm al său de dezvoltare și o dinamică de formare care, cu toate că sunt influențate de putere, nu coincid cu schimbările de ordin economic și social. Iată de ce nu e posibil de grăbit ritmul firesc al transformării culturii electorale al populației. Unii politologi autohtoni menționează că sporirea nivelului culturii electorale în rândul membrilor societății moldovenești este un lucru destul de dificil. Incongruența dintre structura instituțiilor politice noi și cultura electorală veche provoacă situații de criză, conflicte politice și sociale.

Conștientizarea specificului mentalității și a valorilor stabilite pe parcursul istoriei a culturii electorale din Republica Moldova ne permite să înțelegem modelul actual al atitudinilor electorale, al opiniilor față de sistemul electoral și față de funcționarea instituțiilor la general și să apreciem posibilitățile unui anumit model de dezvoltare.

Republica Moldova nu va avea viitor, dacă cetățenii nu vor conștientiza că păstrarea independenței și consolidarea acesteia este o problemă primordială. Dinamica procesului de consolidare a statalității și a spiritului de cetățean într-un stat nou este interactivă. Astfel, de la fiecare cetățean se cere de a se autodetermina și de a conștientiza responsabilitatea pentru situația din țară, iar statul, la rândul său, trebuie să obțină încrederea poporului.

Prin urmare, stabilitatea și perspectiva societății se bazează pe dezvoltarea personalității. Are viitor doar acel stat care poate oferi cetățenilor tineri spațiu vital pentru autorealizare. În aceste condiții, un rol deosebit îi revine sistemului de învățământ, prin

intermediul căruia statul ar putea obține o generație cu un nivel înalt de cultură electorală. De aceea este necesar ca începând de la nivelul gimnazial să fie introduse obiecte de studiu ce ar familiariza elevii cu fenomenele politice în general și cu procesul electoral în special. Elevii trebuie să obțină un set de cunoștințe utile ce ar servi drept stimul pentru ei de a se implica ulterior în activitatea societății civile. În afară de aceasta, sursele de informare în masă, autoritățile publice, organizațiile societății civile trebuie să desfășoare activități eficiente în rândul populației cu scopul ridicării nivelului de cultură electorală.

Procesul electoral, care are menirea de a promova în instituțiile de guvernământ cei mai competenți cetățeni din sfera politică, economică, culturală etc., trebuie să reprezinte un mecanism eficient de circulație a elitelor și un garant al stabilității societății. Deseori, însă, la procesul electoral participă anumiți actori politici care reprezintă doar interesele unor cercuri economice sau politice restrânse, utilizând diverse tehnologii de manipulare a maselor.

Lipsa unei culturi politice participative, atât în rândul actorilor politici, cât și în rândul electoratului, duce la apariția unor fenomene negative în perioada electorală. Printre astfel de fenomene putem enumera: activitatea electorală scăzută, apatia politică, lipsa unei poziții civice, lipsa concurenței reale pe piața politică, nerespectarea normelor de drept și a legislației electorale, incompetența consultanței politice etc. În acest context, un rol deosebit îl au însăși campaniile electorale, care pot contribui la educarea civică, servind ca un instrument de socializare politică a cetățenilor. Dacă pe parcursul campaniei electorale apare un ansamblu de fenomene negative menționate mai sus, atunci rezultatele alegerilor pot să nu fie acceptate de către societate. În acest sens, P. Buchanan consideră că orice formă de guvernământ, care nu este înrădăcinată în cultură, este sortită să dispară.³⁷

³⁷ Бьюкенен П. Смерть Запада. Москва: АТС, 2003. 444 с.

Dar care sunt acele reguli, norme, instituții, care au un impact deosebit asupra culturii electorale a cetățenilor, care determină prezența sau absența acestora în cadrul scrutinelor? În literatura de specialitate au fost studiată influența diverselor instituții care pot avea un efect pozitiv sau negativ asupra prezenței la urnele de vot.

Spre exemplu, B. Geys stabilește printre factorii instituționali care condiționează prezența la urne: numărul partidelor politice, competiția dintre partide, complexitatea sistemului de partide, apropierea de alegeri, cheltuielile din campania electorală și fragmentarea politică³⁸. J. Blondel menționează că „rata de participare la alegeri este mai mare în sistemele politice în care votul este obligatoriu sau unde voturile sunt transformate în fotolii cu un grad înalt de proporționalitate”.³⁹ O serie de alți cercetători (A. Blais, B. Geys, R. Jackman) afirmă că votul obligatoriu, practicat în prezent în mai multe state, mărește prezența la urnele de vot, iar A. Lijphart afirmă că „votul obligatoriu are un efect atât de impunător, încât trebuie luată în considerație adoptarea pe larg a acestuia”⁴⁰. A. Blais oferă un șir de motive din cauza cărora reprezentarea proporțională favorizează prezența la urne: în primul rând, raportul dintre voturile câștigate de un partid și locurile obținute în parlament îi face pe alegători să simtă că votul lor contează, în special pe susținătorii partidelor mici; în al doilea rând, faptul că mai mulți candidați sunt aleși în baza unei circumscripții reprezintă un imbold pentru a desfășura campania electorală pe teritoriul întregului stat; în al treilea rând, reprezentarea proporțională mărește numărul partidelor, ceea ce oferă votanților un

³⁸ Geys B. Explaining voter turnout: A review of aggregate-level research. În: *Electoral Studies*, 2006, nr.25(4), p.637-663.

³⁹ Blondel J. ș.a.. *People and Parliament in the European Union, Participation, Democracy, and Legitimacy*. Clarendon Press: Oxford, 1998. 287 p.

⁴⁰ Lijphart A. Unequal participation: Democracy's unresolved dilemma. În: *American Political Science Review*, 1997, 91(1), p. 1-14., p.9

spectru mai larg de opțiuni.⁴¹ A. Blais examinează relația dintre trei variabile: starea socioeconomică, instituțiile sociale și sistemul de partide. În acest studiu autorul stabilește că sistemele electorale au un efect pozitiv asupra participării în special în statele mici, industrializate, cu o democrație avansată, cu o densitate a populației ridicată, cu alegeri importante, cu vârsta alegătorilor de 21 de ani și mai mult, cu vot obligatoriu și un sistem proporțional de alegeri. Nici una din țările examinate de A. Blais nu corespunde tuturor acestor caracteristici, însă cu cât țara se apropie mai mult de această descriere, cu atât mai sporită este prezența la urne.

Există și alte variabile cu impact asupra prezenței la urne necesare de a fi studiate. Într-un studiu comparativ al prezenței la urne la alegerile din SUA, G. Powell concluzionează că sistemul de partide american și legea înregistrării alegătorilor limitează serios prezența la urne, cu peste 10%. O altă concluzie a lui Powell se referă la faptul că atitudinile politice promovează activismul electoral, dar nu compensează efectul negativ al impactului instituțional.⁴² M. Nishikawa și E. Herron au examinat efectul sistemelor electorale mixte asupra prezenței la urne și au constatat că reprezentativitatea proporțională sporește activismul electoral.⁴³ Studiind fragmentarea politică, R. Jackman menționează că creșterea numărului de partide cu șanse reale de a trece pragul electoral contribuie la scăderea prezenței la urne, deoarece are loc divizarea sistemului politic și diminuarea impactului voturilor asupra politicii viitorului guvern.⁴⁴ Pe de altă parte, D. Brockington are o

⁴¹ Blais A., Massicotte L., Dobrzynska A. Why is turnout higher in some countries than in others? Ottawa. Elections Canada, 2003. 26 p.

⁴² Powell G. American voter turnout in comparative perspective. În: American Political Science Review, 1986, nr. 80(1), p.17-43.

⁴³ Herron E., Nishikawa M., Contamination effects and the number of parties in mixed superposition electoral systems. În: Electoral Studies, 2001, nr. 20, pp.63-86.

⁴⁴ Jackman R. Political institutions and voter turnout in industrial democracies. În: American Political Science Review, 1987, nr. 81(2), p.405-424.

păreră adversă, conform căreia un sistem larg de partide sporește prezența la urne.⁴⁵ Alți cercetători, printre factorii instituționali care afectează prezența la urne, numesc și frecvența alegerilor. Spre exemplu, în SUA se apelează la părerea populației mai des de două ori pe an, iar în Elveția – circa de cinci ori pe an. Numărul mare al referendumurilor a contribuit la o rată scăzută a prezenței la urnele de vot, atingând sub 50% în mod sistematic în Elveția, uneori fiind chiar mult mai mic. Sistemul de partide influențează cel mai eficient participarea electorală prin intermediul legăturii partidelor cu grupuri sociale religioase, ocupaționale și de altă natură. G. Powell, susține că aceste legături facilitează interpretarea problemelor și alegerea candidaților de către persoanele mai puțin implicate în politică, iar partidele pot să-și identifice susținătorii și să-i mobilizeze la un preț mai mic.⁴⁶

Dar, trecând de la factorii instituționali expuși de savanții occidentali, la realitățile din Republica Moldova, ne punem întrebarea: Oare care ar fi acele mesaje, idei, tehnici, caracteristice modelului mobilizator de comportament electoral, care ar putea contribui semnificativ la sporirea nivelului de cultură electorală al populației? Sau, ce i-ar putea uni pe toți locuitorii Moldovei? În viziunea noastră, pentru fiecare cetățean al Republicii Moldova este actuală ideea bunăstării și înțelegerii reciproce. Este necesară utilizarea unei idei naționale drept bază pentru un consens național și o platformă cu scopuri bine stabilite în vederea realizării reformelor, adică o idee care ar schimba accentele de la aspectul etnocultural spre aspectul politic. Aceasta trebuie să se bazeze pe consolidarea în cadrul societății noastre a națiunii civice, carac-

⁴⁵ Brockington D., The Paradox of Proportional Representation: The Effect of Party Systems and Coalitions on Individuals' Electoral Participation. În: *Political studies*, 2004, nr.52 (3), pp. 469-490.

⁴⁶ Powell, G. Bingham, Jr. Voting turnout in thirty democracies: Partisan, legal and socioeconomic influences. În: Richard Rose (ed.), *Electoral participation. A comparative analysis*. Beverly Hills: Sage Publications, 1980. p. 5-34.

terizată de respectul reciproc dintre diferite etnii și spiritul constructiv al relației cetățean – stat. În acest sens, stabilitatea politică a societății moldovenești și dezvoltarea ei pe o cale durabilă va fi posibilă numai cu condiția ca cultura electorală să capete noi dimensiuni de dezvoltare și să devină o trăsătură definitorie pentru toți cetățenii, indiferent de starea socială și convingerile lor politice.

Activismul electoratului în societatea contemporană moldovenească este puternic influențat de nivelul scăzut de cultură electorală al populației. Conștientizarea faptului că dezvoltarea ulterioară a statalității și a prosperității naționale se află în mâinile fiecărui membru al societății constituie o problemă de bază. Având în vedere perioada scurtă de existență a statului nostru, lipsa unei idei naționale care ar uni diferitele grupuri etnice și clase sociale, un rol important în consolidarea statalității îl are relația cetățean-stat. Creșterea calitativă a interacțiunii dintre acești doi subiecți trebuie să aibă loc concomitent: cetățenii trebuie să conștientizeze responsabilitatea pentru edificarea statului, iar statul – să obțină încrederea cetățenilor prin acțiuni concrete, prin crearea condițiilor egale de dezvoltare multilaterală a cetățeanului.

În special, statul trebuie să ofere spațiul vital pentru auto-realizarea cetățenilor tineri, să utilizeze sistemul educațional în scopul promovării în rândul elevilor și studenților a culturii electorale. În curricula școlară trebuie introduse obiecte de studiu care ar forma abilități de percepere a realității politice, a faptelor personalităților politice. Odată ce tinerii vor fi capabili să proceseze informația primită, să-și dezvolte spiritul critic, ei vor fi capabili să se implice cu succes în procesul electoral, să opteze pentru concurenții care cel mai bine le reprezintă interesele. De asemenea, cultura electorală trebuie să fie promovată în rândul celorlalte grupuri de vârstă, prin intermediul mass mediei, autorităților publice, organizațiilor societății civile etc.

Dificultatea situației la acest capitol constă în faptul că experiența internațională acumulată de statele occidentale pe parcursul secolelor se dorește a fi implementată în Republica Moldova în câțiva ani. Unul dintre fondatorii Uniunii Europene, R. Schuman, menționa că "democrația nu poate fi construită dintr-o singură lovitură, deoarece, pentru crearea acesteia, Europa a avut nevoie de mai multe milenii".⁴⁷

Dacă ne referim la legislația electorală ca factor instituțional care poate influența comportamentul electoral, putem menționa că aceasta se perfecționează în timp, în ultimii ani efectuându-se un șir de modificări pentru a se conforma normelor europene. Dar, cu toate că standardele europene în materie de legislație sunt adoptate, aplicarea normelor juridice în procesul electoral nu este una eficientă, ceea ce afectează calitatea campaniilor electorale. Lipsa surselor de finanțare necesare pentru tehnologizarea procesului electoral face imposibilă implementarea votului prin corespondență și a votului electronic, ceea ce nu permite sporirea activismului electoral, în special în rândul cetățenilor aflați peste hotarele țării. Pentru sporirea participării electorale prin intermediul unui proces electoral eficient, este necesar ca toate instituțiile implicate în desfășurarea alegerilor (organizațiile societății civile, concurenții electorali, organele de stat etc.) să respecte cu strictețe prevederile legislației electorale.

⁴⁷ Шуман Р. За Европу. Москва:МШПИ, 2002. 96 с.

5. Analiza experienței internaționale de influență a schimbărilor instituționale asupra comportamentului electoral al cetățenilor

Pe parcursul timpului s-a demonstrat, că în statele occidentale, atunci când actorii politici se confruntau cu incertitudinea dacă vor rămâne sau nu la putere, aceștia acceptau schimbările instituționale care favorizau o incluziune mai largă, astfel minimizându-și riscurile de a fi excluși complet de la putere. Printre astfel de schimbări putem menționa: introducerea unor drepturi de vot mai largi care au contribuit la crearea unor bazine electorale mai complexe, construirea unor sisteme electorale care încurajează apariția partidelor noi, crearea unor astfel de condiții care permit ca în urma scrutinelor să existe mai mulți învingători, ceea ce încurajează negocierea și colaborarea între partide.

Tendința de reformare instituțională spre o democrație incluzivă poate fi explicată prin faptul că tot mai multe societăți din diverse colțuri ale globului au aderat la noul val de democratizare. În unele state au avut loc schimbări majore ale regimului democratic, care se referă la bazele sistemului electoral și la relația dintre executiv și legislativ. Iar în statele cu o democrație avansată au loc unele schimbări instituționale relativ minore.

Dacă privim în istorie, vom observa că la începutul secolului XX existau doar nouă democrații cu dreptul universal de vot în rândul bărbaților (SUA, Canada, Franța, Belgia, Norvegia, Noua Zeelandă, Spania, Elveția, Marea Britanie), din totalul de 55 de state independente la acel moment. La începutul secolului XXI, numărul societăților democratice a crescut de zece ori, cu toate că numărul total al statelor a crescut doar de patru ori. Dacă luăm în calcul și democrațiile aflate în emergență, circa $\frac{3}{4}$ din statele lumii, sau $\frac{2}{3}$ din populația globală au adoptat un asemenea regim de guvernare.

Revenind la etapa contemporană, putem menționa că studiile opiniei publice efectuate în țările Uniunii Europene în cadrul

programului *Eurobarometru*, care se efectuează anual, primăvara și toamna, începând cu anul 1973, ne permit să apreciem starea culturii electorale a diferitor țări din Uniunea Europeană, în baza a doi parametri de bază: interesul față de politică și satisfacția față de eficacitatea democrației. Conform datelor *Eurobarometrului*, în țările primului val al democratizării (Danemarca, Marea Britanie) interesul față de politică este mai dezvoltat decât în țările celui de al doilea val de democratizare (Germania, Italia). La rândul ei, Germania beneficiază de un nivel mai ridicat al interesului față de politică comparativ cu țările celui de al treilea val al democratizării (Spania, Portugalia). În baza acestor date, putem afirma că dezvoltarea culturii electorale se află într-un raport direct cu durata experienței participative în activitatea instituțiilor democratice.

La nivel mondial, prezența scăzută la alegeri în ultimele decenii a atras atenția atât în rândul politicianilor, a jurnaliștilor, cât și în rândul oamenilor de știință. Unii politicieni au încercat să găsească o soluție la această problemă, propunând diverse reforme instituționale, cum ar fi posibilitatea înregistrării alegătorilor în ziua alegerilor, votarea prin poștă, votarea anticipată, votarea electronică și prin internet, menite să reducă costurile votării. Dar eficacitatea reformelor electorale depinde și de strategiile pe care le urmăresc elitele politice. Dacă elitele nu au drept scop utilizarea în folosul lor a reformelor electorale, atunci în urma efectuării unor astfel de reforme rata de participare electorală nu va spori. Însă, dacă candidații utilizează aceste reforme electorale pentru a-și mobiliza alegătorii, atunci prezența la urne poate să crească. Dacă calculele strategice ale candidaților sugerează că o participare crescută nu este în avantajul lor, atunci aceste reforme electorale ar fi irelevante pentru strategiile de campanie ale candidaților și, prin urmare, nu vor afecta participarea. Acest argument evidențiază distincția dintre faptul că alegătorii pot avea posibilități noi de a vota (de exemplu: votul prin poștă, votul elec-

tronic, votul prin internet etc.), și faptul că, implementând reforme electorale, candidații aleg să folosească aceste oportunități ca parte a strategiei lor de campanie. Unii cercetători (Hansen, Aldrich) au sugerat că eficacitatea acestor reforme depinde de activitățile de campanie ale candidaților și ale partidelor acestora, iar simpla schimbare a regulilor de joc nu este suficientă pentru a crește participarea.

Reformele electorale ar putea avea un impact diferit asupra alegătorilor în dependență de etnie, clasă socială, proveniență, etc. Cu toate că se consideră că reducerea costurilor votului ar spori participarea în rândul alegătorilor dezavantajați din punct de vedere istoric (adică cei săraci și mai puțin educați), pot fi găsite puține dovezi asupra acestei chestiuni. În plus, sunt puține cercetări care au studiat modul în care deciziile strategice ale elitelor politice influențează relația dintre reformele electorale și prezența la vot a celor săraci și mai puțin educați.

Este interesantă și motivația legiuitorului atunci când dorește să efectueze unele schimbări instituționale. Raționalitatea unor astfel de reforme constă în următoarele: politicienii reformează un anumit domeniu atunci când costurile modificării sistemului și efectele negative ulterioare sunt mai acceptabile decât cele dezavantaje pe care le crează sistemul la moment.

Schimbările instituționale pot fi facilitate în diverse moduri. În primul rând, este necesară studierea practicii mondiale și regionale, în special a țărilor din vecinătate, cu societăți aproximativ asemănătoare.

În al doilea rând, pentru a evita adoptarea unor norme care ar putea amenința unii actori politici sau ar putea duce la revoltă socială, este necesar ca reformele să fie discutate în prealabil cu toate părțile interesate, iar ulterior să se elaboreze astfel de norme care ar garanta respectarea tuturor drepturilor politicienilor și ale cetățenilor.

În al treilea rând, riscurile care pot surveni în urma schimbărilor instituționale pot fi reduse prin implementarea unor reforme parțiale, și nu prin revizuirea generală a unui anumit domeniu.

În procesul cercetării teoretice a schimbărilor instituționale, s-a stabilit că există două școli principale de gândire, cu opinii adverse, cu privire la ceea ce constituie reforma electorală. Prima școală de gândire este formată din cercetătorii care cred că reforma electorală trebuie să înglobeze o schimbare majoră a proceselor electorale (Lijphart, Katz). Aceasta sugerează o revizuire detaliată a procesului electoral, inclusiv formula de alocare a locurilor în legislativ, precum și alte aspecte.

A doua școală de gândire este alcătuită din cei care cred că reforma electorală cuprinde toate schimbările, atât minore, cât și majore, care servesc la îmbunătățirea proceselor electorale. Această poziție este susținută de studiile lui Jacobs și Leyenaar, precum și de cercetările Institutului pentru Democrație și Asistență Electorală "International IDEA". Aceștia au susținut că reforma electorală nu implică neapărat o revizuire totală a proceselor electorale naționale. Orice schimbare a regulilor electorale care conduce la modificări ale funcționării sistemului electoral, o îmbunătățește și o face să corespundă așteptărilor electoratului implică reforma electorală. Se consideră drept o reformă schimbarea ce are drept scop încurajarea și sporirea imparțialității, incluziunii, transparenței, integrității sau corectitudinii procesului electoral. Dacă să extrapolăm ideile acestor două școli asupra evoluției procesului electoral din Republica Moldova, atunci în țara noastră, începând cu anul 1994, reformele electorale au fost etapizate și nu s-au aplicat în mod radical, în vederea îmbunătățirii sistemului și asigurării faptului că procesele electorale oferă cetățenilor rezultate acceptabile.

În continuare, vom aduce mai multe exemple din străinătate privind modul de funcționare a instituțiilor electorale, care au un impact asupra comportamentului electoral.

Germania dispune de un sistem electoral mixt, în care jumătate din membrii Bundestagului sunt aleși în circumscripții uninominale, iar altă jumătate – pe baza listelor electorale. Germaniei îi este caracteristic sistemul reprezentativ, cu partide puternice și cu grupuri de interes mai slabe. Sistemul german presupune că Guvernul depinde atât de fracțiunile din Bundestag, cât și de Bundesrat. Figurile centrale în procesul politic le au partidele, care în afară de poziții bune în instituțiile din stat au o influență sporită în alte sfere sociale. Astfel, pentru Guvern și pentru alți politicieni, prioritatea constă în căutarea susținerii partinice, iar apoi a susținerii din partea electoratului. Importanța susținerii partinice se păstrează atât în perioada dintre alegeri, cât și pentru mobilizarea societății de a susține adoptarea anumitor programe în parlament. În acest stat nu sunt stabilite proceduri complicate de înregistrare a alegătorilor. Însă, cetățenii care se află în afara țărilor membre ale Consiliului Europei își pierd dreptul de a vota după 25 de ani de rezidență în acele țări. Dreptul de vot este retras de la următoarele categorii de persoane: - Cei lipsiți de acest drept printr-o hotărâre judecătorească; - Cei care au tutori numiți pe o perioadă nedeterminată; - Cei aflați în clinicile psihiatrice în baza hotărârilor judecătorești conform paragrafelor 20 și 63 ale Codului Penal german. Această prevedere este foarte actuală și pentru Republica Moldova, deoarece recent se discută oportunitatea aplicării unei norme asemănătoare și la noi. Dar trebuie să ne punem întrebarea: Contribuie oare această normă la dezvoltarea democrației? Sporește ea oare nivelul de cultură electorală, dacă reduce oportunitățile diasporei de a se prezenta la urnele de vot?

Dacă ne referim la metodele de mobilizare a electoratului, atunci în Germania se admite efectuarea agitației electorale prin intermediul uniunilor sociale, a organizațiilor obștești și chiar a bisericii. Sunt cazuri când măsurile de impunere a alegătorilor de a vota se consideră acceptabile (de exemplu, amenințările unui

om de afaceri de a concedia angajații în cazul nevoțării pentru partidul susținut de acesta). Nu există careva limite în desfășurarea agitației electorale, cu excepția interdicției de a face agitație în ziua alegerilor. De asemenea, este interzisă publicarea rezultatelor exit-poll-urilor înainte de închiderea secțiilor de votare. Finanțarea partidelor se efectuează din bugetul de stat, prin alocarea surselor financiare în dependență de succesele obținute de partide la alegerile în Bundestag, alegerile în Parlamentul European și în landtaguri, precum și în dependență de contribuțiile oferite de către persoanele fizice (donațiile și cotizațiile membrilor de partid).

Dacă ne referim la Italia, atunci legislația electorală din acest stat este deseori criticată de politologii italieni. M. Garavoglia consideră, că aceasta poate determina rezultatul alegerilor astfel încât diverse partide și coaliții pot obține o majoritate relativă sau absolută în ambele Camere ale Parlamentului, că cetățenii sunt lipsiți de dreptul de a vota pentru candidați independenți și că numărul de mandate oferite coaliției învingătoare este mai mare decât proporția voturilor obținute.⁴⁸

În Ucraina, în urma reformei electorale din 1998, s-a trecut la sistemul electoral mixt. Legea a oferit un stimul pentru cetățenii activi din punct de vedere politic de a forma partide politice, decât să se bazeze pe susținerea la nivel local, iar pragul relativ înalt încuraja consolidarea partidelor. De asemenea, un plus al sistemului electoral mixt este și faptul că partidele cu un suport înalt la nivel regional au posibilitatea să obțină mandate fără să-și dezvolte partidul la nivel de țară. Dezavantajele reformei constau în confuzia pe care a generat-o pentru alegători. În primul rând, numărul opțiunilor electorale a crescut semnificativ înainte de alegeri. Existența unui mecanism alternativ de alegeri a deter-

⁴⁸ Garavoglia M. The electoral law which will be used in the 2013 Italian elections is radically different from any other electoral system in Europe

minat apariția multor partide noi, care sperau să acumuleze 4%. În al doilea rând, lipsa educația electorală a alegătorilor, care nu cunoșteau cum funcționează noua formulă. În al treilea rând, legea a fost declarată neconstituțională de către Curtea Constituțională a Ucrainei (în două rânduri), ceea ce a pus sub semnul întrebării legalitatea desfășurării alegerilor.⁴⁹ Vorbind despre organizarea partidelor politice din Ucraina, V. Lebediuk consideră că acestea posedă structuri de tip arhaic. Partidele ucrainene repetă modelul format cu 20 de ani în urmă, în care politicienii se unesc pentru participarea la campaniile electorale și sunt inactivi în perioadele dintre alegeri. De asemenea, partidele nu s-au profesionalizat, deoarece se bazează doar pe serviciile specialiștilor de consultații politice. În opinia sa, numărul membrilor de partid în multe cazuri este o ficțiune, iar suportul electoral se bazează pe popularitatea liderilor, pe resurse administrative și pe utilizarea unor tehnici mai puțin etice în atragerea păturilor social vulnerabile⁵⁰.

În Spania, Congresul Deputaților este format din 350 de membri, aleși pe o perioadă de patru ani conform metodologiei de reprezentare proporțională D'Hont. Mandatele sunt alocate în felul următor: câte 2 mandate sunt alocate pentru fiecare provincie, câte un mandat pentru orașele Ceuta și Melilla, iar restul 248 de mandate sunt alocate proporțional cu populația țării. În practică, sistemul dat favorizează mai mult provinciile mici și defavorizează cele mai populate urbe: Madrid și Barcelona. Odată ce în Spania există 52 de circumscripții, multe dintre care mici ca mărime, aceasta contribuie la trecerea cu ușurință a pragului electoral de 3% în circumscripții, descrește proporționalitatea și favo-

⁴⁹ Кордунь О. Конституционный Суд Украины и выборы. În: Нова политика, 1998, nr.2, с.2-13.

⁵⁰ Лебедюк В.Н. Тенденции организованного развития политических партий Украины. În: Политические партии и политическая конкуренция в демократических и недемократических режимах., Москва, 2010.p. 199-210. P.209

risează partidele mari și cele cu un suport regional, defavorizând alte partide. Prin urmare, putem menționa că sistemul electoral spaniol are anumite neajunsuri, care ating principiile reprezentării proporționale, transparenței sistemului de calcul al voturilor și stabilirii învingătorilor, formării majorității parlamentare și a stabilității guvernului. În cercurile politice din Spania se discută pe larg posibilitatea reformării sistemului electoral, care presupune întărirea metodelor de combatere a falsificării alegerilor, garantarea desfășurării campaniilor electorale în condițiile pericolului activităților teroriste din partea unor grupuri separatiste, etc.⁵¹

În Polonia sunt aplicate un șir de măsuri pentru a asigura un proces electoral onest, în care meditățile alegătorilor să nu fie periclitată prin anumite activități semi-legale. Astfel, orice formă de agitație este interzisă pe teritoriul companiilor private și a întreprinderilor de stat în forme care ar periclita activitatea acestora, pe teritoriul unităților militare și a altor întreprinderi aflate în subordinea Ministerului Apărării. În timpul campaniei electorale sunt interzise orice forme de agitație pe teritoriul școlilor primare și gimnaziilor în rândul elevilor, care încă nu dispun de dreptul de vot. De asemenea, este interzisă organizarea loteriilor, concursurilor cu premii bănești sau cadouri, care ar putea fi distribuite cu scopuri de publicitate electorală. Totodată, este interzisă răspândirea sau livrarea în cadrul campaniei electorale a băuturilor alcoolice gratuite în suportul unui anumit candidat.

Prevederi asemănătoare există și în Federația Rusă, unde legislația electorală interzice desfășurarea agitației atât în ziua alegerilor, cât și cu o zi înainte. De asemenea, este interzisă utilizarea resurselor administrative, desfășurarea agitației în cadrul unităților militare, a organizațiilor și instituțiilor. Nu se permite aplicarea taxelor de diverse mărimi pentru închirierea încăperi-

⁵¹ Орлов А.Г., Иванченко А.В. Современные избирательные системы, Выпуск третий. Москва: Норма, 2009. 448с.

lor, publicității mass-media pentru candidați. Sunt prevăzute pedepse administrative și penale pentru coruperea alegătorilor în orice formă, pentru promisiunea de a plăti bani sau alte bunuri materiale în schimbul votului, pentru defăimarea și insultarea altor candidați în public sau prin intermediul mass media. Este interzisă, de asemenea, activitatea de binefacere a candidaților în perioada electorală.⁵²

Un factor decisiv pentru realizarea unei campanii electorale corecte și echitabile, care ar spori nivelul de cultură electorală al alegătorilor îl reprezintă finanțarea partidelor. Chiar și în cele mai dezvoltate sisteme electorale candidații și partidele politice găsesc posibilități de a acumula surse financiare adiționale, utilizarea cărora nu poate fi oprită prin limitări sau interziceri. După cum menționează Michael Pinto-Duschinsky, „fluxurile de bani pe arena politică pot fi comparate cu curentul de apă, care, coborând din munți, se transformă într-o mulțime de râuri. Dacă se blochează un râu, apa întotdeauna își va găsi o altă albie”.⁵³ Cu cât mai transparentă este finanțarea partidelor politice, cu atât mai onestă este competiția dintre partide. Cetățenii, apreciind îmbunătățirile care au loc în sistemul electoral și de partide, obțin un stimul mai mare de a participa la alegeri.

Pe lângă factorii instituționali cu impact asupra comportamentului electoral, există și unii factori subiectivi, care țin de activitatea partidelor politice în sensul mobilizării propriului electorat. În acest sens, campaniilor electorale occidentale le sunt caracteristice mai multe trăsături: personalizarea campaniilor, creșterea semnificativă a numărului experților care se ocupă de analiza datelor și elaborarea deciziilor, abordarea de tip marketing a alegerilor (piața de voturi), rolul proeminent al mass-mediei, care se dezvoltă în actori independenți și puternici ce socializează și

⁵² Глотов С. Фомиченко М. Избирательное право и избирательный процесс. Москва. НИЦ «Инженер», 2005. 104с.

⁵³ Pinto-Duschinsky M. Loopholes. ACE project. Oct. 1998.

educă publicul, și efectuarea campaniilor neîntrerupte menite să asigure reînnoirea aprobării din partea publicului. La nivel organizațional, conceptul campaniei moderne presupune centralizarea activităților din campanie de la organizațiile de nivel local și voluntari care activează la nivel local spre structuri manageriale centralizate.⁵⁴

Societățile occidentale dispun de o cultură participativă, care se manifestă, în special, în rândul clasei de mijloc, care militează pentru dreptate, respectarea drepturilor omului, precum și pentru o putere stabilă. Clasa medie este părtașa reformelor bine gândite și nu acceptă anarhia, extremismul sau ilegalitățile în politică. Datorită acestui fapt, reprezentanții clasei medii mereu votează pentru candidații care acționează în scopul consolidării stabilității în societate. Lipsa unei largi clase medii în societatea moldovenească duce la absenteism, la dorința de a vota pentru actorii care oferă promisiuni irealizabile de a modifica radical lucrurile spre bine, precum și la dezamăgirea în alegerile democratice ca instituție. Din aceste considerente, aplicarea în Republica Moldova a tehnologiilor electorale eficiente din Occident nu aduc la atingerea rezultatului scontat.

Referindu-ne la rolul procesului electoral în dezvoltarea culturii electorale în statele occidentale, vom menționa că acolo campaniile electorale sunt determinate, în ultimul timp, de micșorarea rolului partidelor și a dezvoltării relațiilor dintre candidați și populație. Spre exemplu, în SUA, în ultimele decenii, partidele au început să atragă în procesul electoral mai puțini oameni, ceea ce a cauzat dezvoltarea noilor tehnologii de mobilizare a electoratului.

Datorită noilor tehnologii comunicaționale, îndreptate spre mobilizarea populației, s-au dezvoltat și metodele marketingu-

⁵⁴ Mancini P. Swanson D. Politics, Media, and Modern Democracy: An Introduction. In Politics, Media, and Modern Democracy. An international Study of Innovation in Electoral Campaigning and their Consequences, edited by D. L. Swanson and P. Mancini. Westport, CT and London: Praeger, 1996. 304 p.

lui politic - o concepție strict economică, în care alegătorii își dau voturile în schimbul promisiunilor electorale ale politicienilor. Cu toate că există caracteristici diferite ale sensului politic și cel economic ale marketingului, totuși este greu de separat aceste două categorii, iar aceasta se explică prin strânsa conexiune dintre domeniul politic și economic ca sfere ale relațiilor sociale. La etapa actuală, campaniile electorale nu sunt realizate de activiști amatori, și nici de funcționarii de partid, ci de către oameni, profesia cărora presupune implicarea permanentă în campanii electorale – consultanții politici și managerii electorali. Pentru aplicarea tehnologiilor electorale specialiștii duc cont de o serie de condiții. E.Mincenko stabilește că factorii care influențează utilizarea unui anumit tip de tehnologii sunt: specificul național și regional, limbile vorbite în țară, legislația electorală, sistemul de stabilire a învingătorului, cultura și tradițiile, regimul politic, gradul de influență al resurselor administrative, dezvoltarea social-economică, religia, accesul la mass-media etc.⁵⁵

Comparând campaniile electorale din Europa cu cele americane, vom menționa că în țările europene se atrage o atenție sporită la planificarea politică de lungă durată, în timp ce în SUA se elaborează mesaje strict bazate pe situația de moment. După cum consideră F.Plasser, „în campaniile americane rolul central îl au candidații, banii și mass media, deoarece sunt orientate spre cicluri electorale scurte și intense. Stilul european al campaniilor oferă rolul principal partidelor, se accentuează competența lor, urmărindu-se consolidarea încrederii alegătorilor față de partide drept subiecți colectivi ai politicii, aflați la guvernare sau în opoziție.”⁵⁶

⁵⁵ Минченко Е. Универсальные избирательные технологии и страновая специфика: опыт российских политических консультантов, http://www.minchenko.ru/netcat_files/pdf/universalnye_stranovye_tehnologii.pdf

⁵⁶ Baines P. Plasser F. Scheucher Ch. Operationalising Political Marketing: A Comparison of US and Western European Consultants and Managers. Middlesex University Discussion Paper Series, No 7, July 1999 http://mubs.mdx.ac.uk/Research/Discussion_Papers/Marketing/dpap_mkt_no7.pdf

Formula americană de conducere a campaniilor electorale la moment conține următoarele elemente: - conducerea campaniilor electorale este transmisă de la liderii politici către specialiștii marketingului electoral. Aceștia sunt consultanți independenți, manageri electorali, firme de consultanță, care reprezintă un nou tip de afaceri private, numit business politic; - înainte de demararea campaniei electorale se efectuează cercetări de marketing serioase, colectarea informațiilor despre o regiune concretă, opțiunile și problemele alegătorilor, care se reflectă în programele și declarațiile candidaților; în timpul campaniilor se efectuează monitorizarea ce permite depistarea caracterului și a gradului de impact al campaniei asupra alegătorilor, precum și introducerea corectivelor în strategia și tactica de luptă; - contactele personale ale candidaților cu alegătorii se utilizează mai rar, punându-se accent pe mijloacele de informare în masă. În special, se utilizează televiziunea, care promovează "marfa politică" mai efectiv, decât campaniile clasice "de la ușă la ușă"; stilul politic este influențat enorm de televiziune: în prezent câștigă nu dominarea, ci comunicarea, abilitatea de a contacta cu persoanele; - în centrul campaniei electorale se impun nu atât ideile și discuțiile politice, cât personalitatea și imaginea politicienilor; are loc personalizarea și așa-numita "deprogramare" a luptei politice.⁵⁷

În Europa, însă, partidele politice sunt mai atașate de ideologiile pe care le promovează. Dar și aici, în ultimii ani, în schimbul partidelor orientate spre ideologie vin așa-numitele partide „catch-all”, care au mai degrabă intenția de a acumula numărul maximal posibil de voturi, decât de a promova interesele ideologice. D. Swanson susține că tranziția de la timpurile când convingerile politice țineau de credință spre timpurile când suportul politic se oferă din convingeri pragmatice se numește trecere de la

⁵⁷ Agranoff R. The Management of Election Campaigns. Boston: Holbrook Press, 1976. 481p.

politica „sacrală” spre politica „seculară”⁵⁸. Micșorarea importanței identificării politice poate fi explicată prin faptul că bunăstarea materială și întărirea democrației liberale a adus la răspândirea valorilor post-materiale.

În campaniile electorale din țările Europei de Est adesea se utilizează tactici negative, mai ales de către partidele aflate în opoziție. După cum se menționează în raportul Institutului „Ovidiu Șincai” din România, „campaniile electorale de tip negativ au obiectivul de a amplifica nervozitatea electoratului, pentru a-l determina să acorde un vot de protest la adresa partidelor aflate la putere. Partidele guvernamentale folosesc mai puțin strategiile negative, deoarece ele trebuie să-și apere „realizările” exercitării puterii.”⁵⁹

Prin urmare, în condițiile actuale, în care schimbările sociale sunt foarte dinamice, tehnologizarea procesului electoral, în special, a campaniilor electorale are un rol important în formarea culturii electorale a cetățenilor. Tehnologiile politice reprezintă o sursă intelectuală, utilizarea căreia poate să contribuie nu doar la studierea și prognozarea schimbărilor vieții sociale, ci pot influența asupra activismului electoral al populației, contribuind la democratizarea societății.

Cercetarea ne permite să înaintăm următoarele concluzii:

Schimbările instituționale frecvente desfășurate în domeniul electoral nu contribuie la stabilitatea sistemului electoral. Pentru a spori încrederea populației în transparența și eficacitatea procesului electoral, legiuitorul ar trebui să evite schimbările frecvente

⁵⁸ Swanson D. Transnationale politische Kommunikation. Esser F, Pfetsch B. Politische Kommunikation im internationalen Vergleich. VS Verlag, 2003. p.56-77.

⁵⁹ Analiză privind manipulările în campaniile electorale, Raport de analiză politică, București 8 Decembrie 2005, http://www.fisd.ro/PDF/mater_noi/Raport_Manipulare_FINAL.pdf

ale legislației electorale, inclusiv componența organelor electorale și metoda de delimitare a granițelor. După cum se menționează în Codul de bune practici al Comisiei de la Veneția, stabilitatea legii este esențială pentru credibilitatea procesului electoral, iar regulile de joc trebuie protejate pentru a evita orice fel de manipulare. Atunci când se recurge la revizuirea sistemului electoral, reformele au nevoie de timp pentru a ajunge de la administrația publică centrală până la nivelul al treilea. De asemenea, este nevoie de timp pentru a informa cetățenii cu privire la noul mecanism de votare și pentru a le explica modul în care noul proces electoral va contribui la crearea unui organ legislativ reprezentativ. Legiuitorului trebuie să i se permită să contemple virtuțile și dezavantajele relative ale unei varietăți de sisteme electorale, precum sistemul electoral proporțional, sistemul electoral uninominal și sistemul electoral mixt. Legiuitorul nu trebuie să schimbe legile existente fără motive întemeiate și trebuie să introducă un nou sistem electoral doar atunci când crede cu fidelitate că acesta va permite exercitarea unor practici democratice mai bune.

Un sistem electoral stabil ar oferi mai multă încredere și pentru concurenții politici, fiindcă revizuirile frecvente implementate înainte de alegeri, nu permit partidelor politice și candidaților să-și pregătească strategiile electorale și structurile de partid pentru a concura în mod eficient. Modificările frecvente pot, de asemenea, să provoace confuzie între alegători și alte părți interesate cu privire la modul în care funcționează sistemul, ceea ce poate reduce încrederea publicului în integritatea procesului. Implementarea unui nou sistem electoral trebuie să fie însoțită de un set de practici precum corectitudinea, simplitatea, funcționalitatea și abilitatea de a aborda problemele legate de gen, etnie și minorități. Certitudinea este o componentă importantă a unui proces electoral fiabil. Dacă există certitudine, atunci candidații și partidele

politice pot fi încrezători în regulile concursului electoral la care participă. Aceasta poate fi obținută prin asigurarea transparenței și fiabilității procedurilor electorale și legale.

Deficiențele întâlnite în procesul electoral sunt cauzate de unele probleme mai profunde, care țin de dezvoltarea democrației în general, cum ar fi: dependența justiției de factorul politic, aplicarea selectivă a legii, instituții de stat fragile, corupția, utilizarea inefficientă a resurselor și concentrarea excesivă a mass media, etc. Respectiv, problemele din sistemul electoral pot fi soluționate doar parțial prin intermediul schimbărilor instituționale, or problemele fundamentale menționate mai sus vor continua să determine carențele întâlnite în scrutine, indiferent de tipul de sistem electoral aplicat.

Soluționarea problemelor legate de finanțarea partidelor în general și a campaniilor electorale în special reprezintă un factor-cheie de stimulare a proceselor democratice din țară prin intermediul propulsării unor forțe politice noi, care, din cauza faptului că o campanie electorală presupune cheltuieli enorme, nu pot concura la moment cu partidele dominante.

Accesul echitabil la mass-media rămâne crucial pentru forțele politice emergente. În ciuda unei creșteri rapide a penetrării internetului și a utilizării mijloacelor de comunicare socială, în special în rândul tinerilor, mass-media tradițională constituie în continuare o sursă importantă de informare a cetățenilor, atât în timpul campaniilor electorale, cât și în afara acestora. Deci, problemele legate de concentrarea mass-media și reducerea mijloacelor de informare independente sunt un impediment pentru dezvoltarea democrației, fiindcă o bună parte din forțele politice, având puține mijloace disponibile pentru a-și face publice programele, sunt dezavantajate.

Legiuitorul trebuie să se asigure că orice măsură adoptată are sprijinul majorității votanților. Dacă o lege sau o propunere se întâlnește cu rezistență continuă, atunci aceasta probabil că nu merită să fie introdusă. Este important să se organizeze forumuri internaționale, cu specialiști internaționali, pentru a face schimb de experiență acumulată, iar la evenimente să fie invitate toate părțile interesate să participe.

IMPACTUL SCHIMBĂRILOR INSTITUȚIONALE ASUPRA COMPORTAMENTULUI ELECTORAL AL CETĂȚENILOR

Victor JUC,
doctor habilitat în științe politice,
profesor universitar,
Nicolae OSMOCHESCU, doctor în drept,
profesor universitar

În cadrul Uniunii Sovietice, a cărei parte componentă a fost Republica Sovietică Socialistă Moldovenească în perioadele 1940 - 1941 și 1944 - 1991, a funcționat un parlament bicameral, Sovietul Uniunii și Sovietul Naționalităților, compus fiecare din 750 de deputați ai poporului, aleși în baza sistemului electoral de tip majoritar cu un singur tur. Fiecare republică unională delega în componența Sovietului Naționalităților 25 de reprezentanți. În același timp, în cadrul fiecărei republici unionale funcționa un parlament unicameral, ales în baza tipului similar de sistem, mai ales că rata de participare depășea ușor cifra de nouăzeci și nouă la sută. În Republica Sovietică Socialistă Moldovenească Sovietul Suprem a fost compus din 380 de mandate, deputații poporului fiind aleși pe circumscripții uninominale, cu înscrierea unui singur candidat (exceptând scrutinul din 25 februarie/10 martie 1990, subiect la care vom reveni). În republica sovietică moldovenească a existat sistemul cu partid unic, care a monopolizat întreaga putere de stat, devenind partid-stat.

Procesele complexe de dezintegrare a Uniunii Sovietice s-au desfășurat sub incidența mai multor forme de schimbare, unele dintre care s-au rezumat la următoarele: republicile unionale și-au declarat suveranitatea, dar nu dispuneau de autonomie suficientă pentru a valorifica obiectivele trasate și a exercita prerogativele

de putere revendicate. Prin *Declarația cu privire la suveranitate* din 23 iunie 1990, Republica Sovietică Socialistă Moldova (până la 5 iunie 1990 a fost Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, iar din 23 mai 1991 - Republica Moldova) se proclama drept stat suveran, unitar și indivizibil, în care sursa suveranității aparține poporului, exercitarea acesteia devenind atribuția structurii reprezentative supreme a puterii de stat a republicii, pe a cărei întreg teritoriu prioritatea aparținea Constituției și legilor RSS Moldova, iar documentele unionale puteau fi puse în aplicare numai în urma ratificării acestora de forul legislativ suprem republican. Printre celelalte prevederi importante, insistăm asupra uneia, pe care o considerăm esențială în contextul abordat de aserțiuni: se stabilea că Republica Sovietică Socialistă Moldova putea fi parte în uniuni de state, delegându-le benevol sau retrăgându-le unele prerogative [1, p.488-489].

Republica Sovietică Socialistă Moldova s-a declarat subiect egal în drepturi în relațiile și tratatele internaționale, însă raporturile cu lumea exterioară nu se produceau în mod direct, ci prin intermediul centrului unional, care acționa ca un filtru și practic îi selecta contactele externe, chiar dacă până la proclamarea independenței, autoritățile republicane au avut posibilitate să participe la unele întruniri oficiale, preponderent cu factori superiori de decizie din România. Realizarea suveranității interne se dovedește a fi imposibilă în condițiile lipsei suveranității externe, aceasta din urmă fiind un mecanism important pentru poziționarea statului pe arena mondială, chiar dacă practic nu este în măsură să-i garanteze integritatea teritorială și să-i asigure existența. În plan intern, în conformitate cu *Declarația de Independență*, „instituționalizarea structurilor puterii a fost îndreptată spre demararea proceselor de edificare a statului de drept și societății democratice”, urmărindu-se asigurarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și funcționarea „legislației adoptată de instituțiile puterii de stat legal constituite ale Republicii Moldova”. Alt obiectiv de importanță deosebită consta în crearea economiei de piață, tra-

tată ca trăsătură definitorie a democrației, iar rolul determinant a fost rezervat „relațiilor politice cu caracter economic stabilite în baza intereselor comune și reciproc avantajoase” [2, p.60-62].

Demontarea regimurilor politice atât totalitare, cât și autoritare se produce pe diferite căi și cu aplicarea unui spectru foarte extins de mijloace: lovituri violente sau pașnice de stat, retragerea forțată sau benevolă de la putere, intervenție sau amenințare cu intervenție străină, mișcare de eliberare națională și/sau mișcare pentru reforme democratice, decesul conducătorului sau alegeri, abordate ca instrument de tranziție spre democrație. În acest sens, alegerile servesc în calitate de mijloc pașnic de luptă pentru constituirea tipului democratic de regim politic și, implicit, inițiază *procesul de construcție democratică*, având ca bază valorile, principiile și normele proprii *democrației ca stare*. Esențial este că alegerile prin sine reprezintă un pas important în calea și în procesul de democratizare, substanțial fiind ca elitele politice noi să mențină, să aprofundeze și să extindă contextul în formare și avântul maselor largi prin reforma democratică intensivă a sistemului politic.

Alegerile, în calitate de instrument al tranziției democratice sau al consolidării democrației prin modernizare, se află în raport de dependență directă de organizarea procesului electoral în baza unor norme și reguli care se regăsesc în cadrul legislației electorale naționale. Alegerile sunt reglementate prin prevederile sistemului electoral, care determină principiile de organizarea lor în vederea desfășurării corecte și asigurării reprezentativității voinței poporului maximal posibil prin transformarea voturilor în mandate și, implicit, în funcții și demnități publice, care să fie viabile și eficiente. Astfel, sistemul electoral determină organizarea și desfășurarea alegerilor, caracterul și rezultatul lor, având impact direct asupra formării și funcționării structurilor puterii de stat.

P. Varzari și I. Tăbârță consideră că proclamarea suveranității și a independenței Republicii Moldova a presupus edificarea instituțiilor noi și în genere a tuturor simbolurilor statului [3, p.72]. În linii mari această idee este corectă și validă, însă nu este

mai puțin adevărat că unele structuri din trecut au fost racordate la noile realități. Parlamentul (Sovietul Suprem ales în 1990) a fost de legislatura a XII-ea, reprezentând continuitatea celor din trecut, începând cu primul, din 1941. Astfel, în contextul mișcării pentru emancipare națională și reformă democratică, la 23 noiembrie 1989 a fost adoptată *Legea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești cu privire la alegerile de deputați ai poporului ai RSS Moldovenești*, act normativ care a contribuit substanțial la demontarea vechilor instituții, a regimului totalitar și la edificarea instituțiilor de factură nouă, a regimului democratic prin formarea și activitatea forului legislativ suprem (de legislatura a douăsprezecea). Această lege prevede, printre altele:

- alegerile de deputați se efectuează în circumscripții electorale cu un singur mandat pe baza dreptului de vot universal, egal, direct, liber și secret (art.1);
- dreptul de a propune candidați pentru alegerile de deputați este atribuit colectivelor de muncă, organizațiilor obștești, colectivelor de elevi și studenți ale instituțiilor de învățământ mediu de specialitate și superior (secțiile de zi), adunărilor alegătorilor la locul de trai și ale militarilor în unitățile militare (art.9), aplicându-se, precizăm noi, principiul teritorial de producție;
- pentru alegerile de deputați se formează 380 de circumscripții electorale cu un număr aproximativ egal de alegători, la determinarea hotarelor circumscripțiilor se ține cont de structura administrativ-teritorială a republicii și de alte particularități, din partea fiecărei circumscripții fiind ales un deputat (art.15);
- sectoarele electorale, pentru efectuarea votării și numărarea voturilor în cazul alegerilor de deputați, se formează cu un număr de cel puțin 20 și cel mai mult 3000 de alegători (art.17);

- propunerea de candidați pentru alegerile de deputați începe cu 60 de zile și se termină cu 30 de zile înainte (art.31), în calitate de candidați, de regulă, fiind propuși și cetățeni care lucrează sau locuiesc pe teritoriul circumscripției respective;
- înregistrarea candidaților pentru alegerile de deputați începe cu 30 de zile și se termină cu 20 de zile înainte de ziua alegerilor (art.32);
- este ales candidatul care a întrunit la alegeri mai mult de jumătate din voturile alegătorilor care au participat la votare (art.47);
- dacă într-o circumscripție electorală au candidat mai mult de doi candidați și nici unul dintre ei n-a fost ales, comisia electorală de circumscripție adoptă hotărârea cu privire la efectuarea în circumscripția respectivă a unei votări repetate asupra a doi candidați care au întrunit cel mai mare număr de voturi, fiind considerat ales candidatul care a întrunit la votare repetată cel mai mare număr de voturi ale alegătorilor care au participat la votare (art.51). În ordinea reliefată de idei subliniem că art.52 și art.53 stabilesc circumstanțele organizării și desfășurării alegerilor repetate și, respectiv, alegerilor noi, dar și împrejurările când ultimele nu se efectuează [4].

Prin urmare, Legea din 23 noiembrie 1989 a instituit într-un context politic nou sistemul electoral de tip majoritar cu două tururi, alegerile parlamentare din 25 februarie/10 martie 1990 producându-se în baza acestui tip de sistem, fiind aleși 377 de deputați. Păstrându-se continuitatea instituțională, Parlamentul (de legislatura a douăsprezecea, deși numărătoarea putea fi reluată, imprimându-se o încărcătură deosebită – simbolică și de conținut) a adoptat foarte multe decizii de caracter edificator, inclusiv în materia dezvoltării instituționale a Republicii Moldova.

Pentru a contribui la asigurarea plenitudinii tabloului supus investigațiilor științifice, este necesar de a pune în lumină instituționalizarea unui actor foarte important, chiar determinant,

din cadrul procesului de participare electorală - partidele politice. *Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești cu privire la modul provizoriu de înregistrare a asociațiilor obștești ale cetățenilor în RSS Moldovenească* din 25 august 1989 [6, p.30] a permis înregistrarea la 26 octombrie 1989 a patru formațiuni, obținând dreptul de a participa în viața politică și a promova candidați pentru forul legislativ suprem.

Legea cu privire la partidele politice și alte organizații social-politice din 17 septembrie 1991 fiind expresie a dreptului de asociere, definește locul și rolul partidelor politice în cadrul sistemului politic, contribuind la instituționalizarea lor, reglementează modalitățile de formare, funcționalitate, finanțare și interacțiune cu alte instituții, esențial fiind că se face deosebire între formațiunile social-politice și organizațiile nonguvernamentale [6], lipsă în *Decretul* din 25 august 1989, care urmărea să canalizeze ambele entități pe coordonate nonpolitice. Vom puncta lapidar, în ordinea elucidării ideilor, că în prima etapă, de constituire, partidele apar ca elemente care fac parte din societatea civilă, însă ulterior, în urma formalizării, acestea devin părți componente ale sistemului politic, încadrându-se în lupta pentru cucerirea pașnică, prin mecanismele electorale și exercitarea puterii de stat. *Decretul* din 25 august 1989 a pus baza procesului de instituționalizare a pluripartitismului, însă alegerile parlamentare din 25 februarie/10 martie 1990 nu s-au desfășurat pe bază de partide politice în înțelesul deplin al cuvântului, chiar dacă reprezentanții Frontului Popular din Moldova au acumulat 94 de mandate, iar Mișcarea „Unitate-Edinstvo” – 32 de mandate.

La 14 octombrie 1993 a fost adoptată *Legea privind alegerea Parlamentului*, în a cărei bază urma să fie ales primul for legislativ suprem din perioada independenței Republicii Moldova, racordând procesul electoral la noile realități. Printre prevederile care se conțin vom puncta succint asupra următoarelor:

- alegerea Parlamentului se efectuează în circumscripții electorale cu mai multe mandate pe bază de scrutin de liste din partea partidelor, organizațiilor social-politice, blocurilor și de candidaturi independente, potrivit principiului reprezentării proporționale (art.6-1), mandatele de deputați fiind atribuite concurenților electorali (partide, organizații social-politice, blocurile electorale) care în urma alegerilor au întrunit cel puțin patru la sută din voturile valabil exprimate pe întreaga țară (art.6-2). Norma de reprezentare este de un deputat la 28.000 de alegători (art.6-3), Parlamentul fiind ales pe un termen de 4 ani și va activa permanent (art.6-4);
- propunerile de candidați se fac pe circumscripții electorale și se depun la comisiile electorale de circumscripție (art.30-1), un candidat poate să candideze numai la o singură circumscripție electorală (art.31-1). Forma și textul buletinului de vot le stabilește Comisia Electorală Centrală, dimensiunile buletinului de vot le stabilește comisia electorală de circumscripție (art.37-1), buletinele de vot din circumscripția electorală urmând să aibă unul și același format (art.38-1);
- atribuirea mandatelor de deputat se efectuează de comisia electorală de circumscripție prin împărțirea succesivă a numărului de voturi valabil exprimate pentru fiecare concurent electoral (art.58-1), candidatul independent va fi declarat ales dacă numărul de voturi valabil exprimate pentru el se încadrează în lanțul descrescător (art.58-3);
- alegerile sunt considerate nevalabile dacă la ele au participat mai puțin de o treime din alegătorii din circumscripție înscriși în listele electorale (art.63-1);
- dacă după votarea repetată în circumscripția electorală alegerile vor fi declarate nevalabile, nu se vor mai efectua alegeri, iar mandatele de deputați neatribuite se vor conserva (art.64-4). Totuși, sunt prevăzute, subliniem noi, mai multe circumstanțe care justifică votarea repetată și alegerile parțiale [7].

Legea din 14 octombrie 1993, fiind expresie și catalizator al pluripartitismului în proces de edificare, a stabilit modificarea sistemului electoral din majoritar cu două tururi în proporțional, alegerile urmând să se desfășoare în mai multe circumscripții (fără a fi definite criterii clare de constituire). În realitate, practic a fost stabilită o singură circumscripție națională: potrivit reprezentării proporționale, circumscripțiile electorale urmau să corespundă unităților teritorial-administrativ de nivelul doi, iar până la implementarea noii organizări teritoriale, se prevedea înființarea unei singure circumscripții electorale, întrunind întregul teritoriu al Republicii Moldova. De fapt, această prevedere este stipulată expres în *Hotărârea Parlamentului pentru modul de punere în aplicare a Legii privind alegerea Parlamentului* din 19 octombrie 1993, care prin art.2 a stabilit unele excepții pentru desfășurarea scrutinului parlamentar următor, inclusiv înființarea unei singure circumscripții electorale care va cuprinde întregul teritoriu al Republicii Moldova, dat fiind că problema privind organizarea noii structuri administrativ-teritoriale n-a fost examinată (în acel moment – n. n.) în Parlament [8]. Oportunitatea introducerii tipului proporțional de sistem electoral cu o singură circumscripție națională a fost argumentată, în principal, prin două raționamente: a oferi posibilitate ca cetățenii din stânga Nistrului să-și exercite dreptul de vot (în condițiile imposibilității desfășurării activităților electorale în teritoriul aflat provizoriu în afara controlului constituțional al statului); a contribui la consolidarea și la funcționalitatea multipartitismului, dat fiind că majoritatea absolută a partidelor erau concentrate în orașul Chișinău – Legea din 17 octombrie 1991 prevede, potrivit art.5 (8), ca partidul, pentru a fi înregistrat, trebuie „să facă dovadă că are cel puțin 300 de membri”. În baza acestei legi, la scrutinul din 27 februarie 1994 a fost ales Parlamentul de legislatura a treisprezecea, întrunind 104 mandate din partea a patru concurenți electorali: Partidul Democrat Agrar din Moldova a obținut 43,2% din numărul voturilor valabile exprimate și, respectiv, 56 de mandate în urma

repartizării în conformitate cu sistemul V. Hondt; Blocul Electoral Partidul Socialist și Mișcarea Partidul Socialist „Unitate-Edinstvo” a obținut 22,1% și 28 de mandate; Blocul electoral „Blocul Țăranilor și Intelectualilor” a acumulat 9,2%, convertite în 11 mandate; Alianța Frontului Popular Creștin Democrat a obținut 7,5% și 9 mandate [9, p. 739]

Reiterăm în contextul dat că majoritatea neformală agrar-socialistă din legislatura a XIII-ea a adoptat la 29 iulie 1994 Constituția Republicii Moldova, prin intermediul căreia a fost instituit regimul semiprezidențial, dar, în același timp, a lăsat teren pentru dezbateri și controverse cu privire la statutul de neutralitate permanentă (art.11) sau la denumirea corectă a limbii de stat (art.13).

Vom preciza că am fost printre acei care au propus introducerea unui prag electoral pentru accesarea concurenților electorali în forul legislativ suprem, luând drept exemplu activitatea parlamentelor din Republica Federativă a Germaniei și din Italia. Introducerea pragului electoral încalcă, într-o anumită măsură, principiul reprezentativității, în sensul că nu toți concurenții electorali, nu toți participanții înscriși în cursa electorală pentru care alegătorii și-au dat voturile se vor regăsi în Parlament, dar nu este mai puțin adevărat că forul legislativ suprem trebuie să fie funcțional și, de regulă, să-și exercite legislatura pentru termenul stabilit. Considerăm că perioada postelectorală nu este mai puțin importantă decât perioada și campania electorală, dat fiind că transformarea voturilor în mandate reprezintă numai o etapă a procesului electoral, stabilitatea parlamentară asigurată, inclusiv, prin majoritatea parlamentară și, implicit, prin guvern, monocolor sau de coaliție, este necesară pentru implementarea programelor și proiectelor de durată medie. O componență legislativă fragmentată nu reprezintă un indicator al democrației unde s-ar regăsi toate opțiunile, ci al lipsei coeziunii social-politice și a unei/unor idei integratoare, idei care să mobilizeze eficient energiile sociale și să fie catalizator al strategiilor și tacticilor de fortificare a capacităților

de funcționalitate a instituțiilor puterii de stat. Particularul se află în interconexiune și interdependență cu generalul, însă nu trebuie să prevaleze asupra acestuia și să-i determine conținutul prin fragmentare și, implicit, prin alimentarea lipsei de coeziune socială și a incapacității instituționale: precaritatea situației din Republica Moldova și perpetuarea tranziției se explică și prin absența unei majorități sociale și politice democratice, care să asigure suportul necesar pentru modernizare și dezvoltare. Pragul electoral de patru-șase procente se dovedește a fi benefic, în general, dar nu este mai puțin adevărat că în cazul Republicii Moldova uneori a fost folosit în scopuri înguste de partid și n-a asigurat o înaltă calitate a actului legislativ, situație care nu reclamă, însă, micșorarea sau abolirea lui, mai ales în contextul sistemului electoral mixt introdus în anul 2017.

Vom sublinia că, inițial, pragul electoral pentru partidele politice a fost stabilit la 4% din voturile valabil exprimate. Înainte de alegerile parlamentare din 2001 acesta a fost majorat la 6%. Pentru alegerile din iulie 2009 pragul a fost redus la 4%, după care, din nou, majorat la 6% pentru scrutinul din 2014. Pragul electoral pentru alianțe (blocuri electorale) de asemenea a variat, fiind egal cu cel pentru partidele politice în perioada 1994–2001, după care a constituit 9% la alegerile din 2005, 7% în 2010 și s-a revenit la 9% în anul 2014. Se cere precizat faptul că, în anul 2009, alianțele electorale nu puteau participa la alegeri, ci doar partidele politice.

Altă modificare importantă a fost operată în anul 2010, când formula d'Hondt, aplicată pentru alocarea mandatelor în baza reprezentării proporționale pe liste închise de partid a fost înlocuită cu „formula Robin Hood” [10] Această metodă presupune redistribuirea „restului de mandate” nu mod proporțional, ci egal între toate partidele care au trecut pragul de accesare în parlament, fapt care permite o eventuală distribuție a mai multor mandate pentru partidele cu reprezentativitate mai mică. Incontestabil este că pragul electoral a contribuit la dezvoltarea sistemului de partide, dar, în același timp, nu s-a dovedit a fi un catalizator al stabilității

lor, deoarece au dispărut prin diferite metode mai multe partide cu pondere mare într-o anumită perioadă. Cât despre partidele cu pondere mai mică, acestea fie au încercat să se coalizeze cu formațiuni social-politice care întrunesc o reprezentativitate mai mare, dar fără să se înregistreze rezultate notabile, fie în general nu participă la alegeri. Luând act de aceste împrejurări, alegătorii se reorientează și ei, exprimându-se prin scăderea numărului „voturilor pierdute” și sporirea cantității „voturilor utile”.

Candidații independenți, la rândul lor, au fost descurajați chiar din start printr-un prag electoral legal ridicat – 4% în 1994 și 1998, 3% în perioada 2001–2009 și 2% începând cu 2010. În cazul partidelor politice care puteau să treacă acest prag, „costul” echivalent de voturi pentru un deputat constituia 0,99%.

La 21 noiembrie 1997 a fost adoptat *Codul Electoral*, act normativ care a marcat unificarea procedurii de alegere la toate nivelurile, inclusiv prin permanentizarea funcționalității Comisiei Electorale Centrale în calitate de autoritate de stat constituită pentru organizarea și desfășurarea alegerilor: conform art.1, Comisia Electorală Centrală este înființată pentru realizarea politicii electorale în scopul bunei desfășurări a alegerilor și activează continuu. Vom preciza că Titlul III este consacrat alegerilor parlamentare, unele dintre prevederi fiind următoarele:

- art.73(2): alegerile parlamentare se efectuează într-o singură circumscripție electorală națională, în care se alege 101 deputați;
- art.74(1): în scopuri de organizare și efectuare a alegerilor, Comisia Electorală Centrală formează ... circumscripții electorale administrative, care corespund unităților administrativ-teritoriale de nivelul doi ale Republicii Moldova;
- art.75(3): la momentul validării mandatului de deputat, persoana care declară pe proprie răspundere deținerea cetățeniei altui stat sau faptul depunerii documentelor pentru obținerea cetățeniei altui stat, trebuie să confirme docu-

mentar renunțarea sau inițierea procedurii de renunțare la cetățenia altui stat ori retragerea cererii privind obținerea cetățeniei altui stat;

- art.86(2): pragul minim de reprezentare constituie pentru un partid politic, o organizație social-politică 5%, iar potrivit art.87(3), candidatul independent se consideră ales dacă numărul de voturi valabil exprimate pe care le-a obținut constituie cel puțin trei la sută din voturile valabil exprimate în ansamblu pe țară [11].

Abordat în plan general, acest act normativ conține mai multe aspecte, precum: sunt definite principiile participării la alegeri și restricțiile ce țin de dreptul de a alege și de a fi ales; sunt descrise sistemul organelor electorale, reprezentativitatea și competențele lor în parte; sunt reglementate activitățile concurenților electorali și desfășurarea votării, numărarea voturilor și totalizarea rezultatelor; sunt evidențiate procedurile juridice – răspunderea juridică penală și administrativă pentru încălcarea legislației electorale, un capitol aparte fiind destinat monitorizării alegerilor și reflecției lor în mijloacele de informare în masă.

Codul Electoral a fost supus numeroaselor amendamente de diferită factură, fiind invocate mai multe raționamente, printre care: necesitatea modernizării procesului electoral, racordarea la exigențele timpului, exprimarea mai bună a voinței alegătorilor, asigurarea dreptului constituțional de a alege și de a fi ales, respectându-se prevederile art.38 din Constituție, minimizarea fraudelor electorale. În baza *Codului Electoral* au fost organizate și s-au desfășurat alegerile parlamentare generale din 22 martie 1998 (ordinare), 25 februarie 2001 (anticipate), 6 martie (ordinare), 5 aprilie 2009 (ordinare), 29 iulie 2009 (anticipate), 28 noiembrie 2010 (anticipate) și 30 noiembrie 2014 (ordinare), în forul legislativ au acces următorii concurenți electorali:

- **22 martie 1998** – Partidul Comuniștilor din Republica Moldova a obținut 30 % din voturile valabil exprimate și 40 de mandate în urma repartizării sufragiilor acordate concurenților

electorali care nu au depășit pragul electoral; Blocul Electoral Convenția Democrată din Moldova a acumulat 19,4% și, respectiv, 26 de fotolii de deputat; Blocul Electoral Pentru o Moldova Democratică și Prosperă a acumulat 18,2%, fiind convertite în 24 de mandate; Partidul Forțelor Democratice a acumulat 8,8% și, respectiv, 11 mandate.

- **25 februarie 2001** – Partidul Comuniștilor din Republica Moldova a contabilizat 50,1% din voturi, transformate în 71 de mandate; Blocul Electoral „Alianța Braghiș” a acumulat 13,4% din sufragiile exprimate și 19 mandate; Partidul Popular Creștin Democrat a obținut 8,2%, convertite în 11 mandate.
- **6 martie 2005** – Partidul Comuniștilor din Republica Moldova a obținut 46 % din numărul total de voturi valabil exprimate și, respectiv, 56 de mandate; Blocul Electoral „Moldova Democrată” acumula 28,5%, convertite în 34 de locuri în forul legislativ suprem; Partidul Popular Creștin Democrat a obținut 9,1% și 11 mandate;
- **5 aprilie 2009** – Partidul Comuniștilor din Republica Moldova a obținut 49,48% din numărul total de voturi, convertite în urma repartizării în 60 de mandate; Partidul Liberal a acumulat 13,13%, transformate în 15 mandate; Partidul Liberal Democrat din Moldova a obținut 12,43% și 15 fotolii în Parlament; Alianța Moldova Noastră a acumulat 9,77% și 11 locuri în forul legislativ.
- **29 iulie 2009** – Partidul Comuniștilor din Republica Moldova a acumulat 44,69 % din numărul total de sufragii și, respectiv, 48 de mandate de deputat; Partidul Liberal Democrat din Moldova a obținut 16,57 % și 18 de fotolii în forul legislativ; Partidul Liberal a întrunit 14,68 %, convertite în 15 mandate; Partidul Democrat din Moldova a obținut 12,54 % și, respectiv, 13 mandate; Alianța Moldova Noastră acumula 7,35 %, transformate în 7 locuri în Parlament.

- **28 noiembrie 2010** – Partidul Comuniștilor din Republica Moldova a obținut 39,34 % și 42 de mandate; Partidul Liberal Democrat din Moldova a acumulat 29,42 %, convertite în 32 de mandate; Partidul Democrat din Moldova a obținut 12,7 % și, respectiv, 15 mandate; Partidul Liberal a obținut 9,96 % din numărul total de voturi valabile și 12 mandate.
- **30 noiembrie 2014** – Partidul Socialiștilor din Republica Moldova a contabilizat 20,51 %, convertite în 25 de mandate; Partidul Liberal Democrat din Moldova a acumulat 20,16%, transformate în 23 de locuri în Parlament; Partidul Comuniștilor din Republica Moldova a întrunit 17,48% și, respectiv, 21 de fotolii de deputat; Partidul Democrat din Moldova a obținut 15,80%, transformate în 19 mandate; Partidul Liberal a întrunit 9,67% de voturi și 13 fotolii în Parlament. [9, p.740-746]

Sistemul proporțional cu liste închise a favorizat dezvoltarea pluripartitismului în Republica Moldova, partidele politice participând fie de sine stătător, fie în blocuri electorale, au devenit principalii actori electorali și, implicit, în dezvoltarea democrației electorale. În același timp, nici un candidat independent n-a reușit să acceadă în forul legislativ suprem, chiar și în pofida retoricii intens promovate de tipul că „oamenii (alegătorii) vor să voteze persoane concrete”. Nu este mai puțin adevărat însă că pluripartitismul s-a dezvoltat, mai degrabă, din punct de vedere numeric, partidele rămânând ancorate pe imaginea liderilor, și, implicit, pe capacitățile acestor de a mobiliza resurse umane și financiare, confruntându-se cu grave curențe la capitolele democrație internă și traseism pe întreaga verticală – de la conducere la simplii votanți. Pluripartitismul se dovedește a fi unul instabil și fluid, întrunind un număr restrâns de formațiuni social-politice care participă activ în viața politică, chiar dacă din punctul de vedere tipologic sistemul de partide este unul atomizat. Nu este mai puțin adevărat că cetățenii au avut posibilități legale să elimine din viața publică mai multe partide politice și mai mulți oameni politici, cărora nu

le mai acordau credit electoral, fiind încrezuți că următorii vor fi mai buni. Cert este că o parte din electorat dorește să voteze pentru oameni pe care îi cunosc, considerând că aceștia vor promova eficient interesele lor în Parlament, dar nu pentru liste alcătuite deseori în baza unor proceduri total netransparente, legătura dintre alegători și aleși în condițiile tipului proporțional de sistem fiind una deficitară.

În lista dezavantajelor sistemului de tip proporțional cu liste de partid închise M. Bakken și A. Sorescu includ nivelul foarte scăzut al implicării alegătorilor în selectarea deputaților, partidelor politice revenindu-le rolul central în determinarea aleșilor, iar alegătorii nu dispun de oportunități de a influența alegerea oamenilor politici individuali. Este puțin probabil ca alegătorii să cunoască persoanele pe care le votează: din cele maximum 103 de nume de pe listă, cel mai probabil cunosc doar liderii și, eventual, câțiva candidații din propria lor regiune sau pe cei care sunt mai vizibili și mai notorii datorită poziției în cadrul autorităților publice centrale sau celor locale. În cadrul mai multor partide, procesul de desemnare a candidaților se dovedește a fi extrem de centralizat, deși situația variază de la un partid la altul și depinde foarte mult de democrația internă de partid și de gradul de dependență financiară a partidului de liderii săi. Alt neajuns ține de faptul că deputații nu sunt încurajați să mențină legătura cu alegătorii în perioada mandatului, dată fiind lista blocată și magnitudinea națională a circumscripției electorale aplicate, deși nu este mai puțin adevărat că există partide politice care compensează acest dezavantaj prin desemnarea fiecărui deputat pentru a menține relații cu o anumită regiune (raion) și deseori această regiune este cea din care provine deputatul respectiv. Criticile s-au referit, după cum am subliniat mai sus, la faptul că sistemul nu oferă acces adecvat candidaților independenți. Unii consideră că astfel de candidați ar putea fi o soluție pentru revigorarea clasei politice sau pentru asigurarea reprezentării unor grupuri care nu au fost niciodată reprezentate (minorități religioase sau etnice

care doresc să se reprezinte în Parlament independent și nu printr-un partid politic). Alte opinii vizează descurajarea candidaților independenți, deoarece un număr mare de deputați independenți ar crește nivelul de fragmentare parlamentară și ar putea contribui la instabilitate politică. În teoria modernă a democrației, partidelor politice le revine rolul esențial în asigurarea agregării și protecției efective a intereselor în procesul decizional politic.

Totuși, avantajul major anunțat al sistemului electoral proporțional cu liste închise de partid, conchid analiștii sus menționați, este că acesta reprezintă cea mai simplă soluție pentru asigurarea dreptului și a posibilității locuitorilor din raioanele de est și din diasporă de a vota la alegerile parlamentare atât din punct de vedere politic, cât și din punct de vedere tehnic, deși acest tip a fost considerat din debut o soluție la o constrângere. Alte avantaje vizează facilitarea reîmprospătării permanente a vieții politice prin oferirea de șanse în vederea formării de noi mișcări social-politice care se antrenează în lupta electorală; asigurarea reprezentării unor categorii mai dezavantajate în politică de persoane în cadrul societăților conservatoare, precum este Republica Moldova (femei, tineri), asigurarea reprezentării geografice echilibrate și a tuturor opiniilor și intereselor existente în societate [12], dacă exponenții lor obțin suportul electoral necesar. Considerăm necesar de a preciza că practic se dovedește a fi imposibil ca să fie reprezentate absolut toate punctele de vedere, dar o anumită parte și-au găsit reliefare în forul legislativ suprem, ca și prevederile privind cota de reprezentare obligatorie a femeilor în listele de partid, dată fiind amendarea Codului Electoral în 2016 prin introducerea proporției minime de patruzeci la sută.

Republica Moldova din 5/18 iulie 2001 este o republică cu regim parlamentar, însă, în mod paradoxal, alegeri anticipate nu s-au produs din cauza crizelor guvernamentale, ci pe motivul că nu se reușea alegerea șefului statului în cadrul forului legislativ suprem. Crizele guvernamentale au fost soluționate fie prin schimbarea

prim-ministrului, fie prin reformatarea sau revigorarea unor majorități parlamentare

Sistemul electoral de tip proporțional cu liste închise și introducerea unui prag relativ înalt de accedere în forul legislativ suprem avantajează partidele politice și defavorizează candidații independenți. Dezvoltarea calitativă a sistemului de partide, dar și alte obiective, au fost urmărite prin *Legea cu privire la partidele politice* din 21 decembrie 2007. Unele prevederi care se conțin în această lege vizează următoarele:

- art.5(1): în scopul favorizării exercitării calitative a actului de guvernare, statul sprijină dezvoltarea partidelor politice... fiind instituite mecanisme de funcționare și de finanțarea lor;
- art.8(1) lit. d: pentru înregistrarea partidului politic, la Ministerul Justiției se depun, ...actul de constituire însoțit de lista membrilor partidului politic, al căror număr nu poate fi mai mic de patru mii, ...membrii de partid trebuie să fie domiciliați în cel puțin jumătate din unitățile administrativ-teritoriale de nivelul al doilea, dar nu mai puțin de 120 de membri în fiecare din unitățile administrativ-teritoriale menționate;
- art.28(1): alocațiile anuale din bugetul de stat pentru finanțarea partidelor politice constituie 0.24% din veniturile prevăzute în bugetul de stat pentru anul respectiv, iar conform art.28(7), alocațiile din bugetul de stat se transferă lunar, în sume egale, în decursul întregului an;
- art.31(1): cheltuielile suportate de partidele politice în campaniile electorale constituie informație de interes public.

Legea stipulează, conform art.32, că prevederile art.28 se vor aplica începând cu 1 iulie 2017 pentru alegerile parlamentare și de la 1 iulie 2015 pentru alegerile locale generale [13].

Am insistat pe unele aspecte privind finanțarea partidelor politice pe motivul că acest capitol este considerat a fi unul dintre factorii determinanți în explicarea precarității lor: insuficiența mijloacelor financiare, transformarea partidelor într-o activitate

de business și lipsa transparenței privind sursele de finanțare și cheltuielile au alimentat slăbiciunea acestor elemente ale sistemului politic și ancorarea lor pe imaginea și abilitatea liderilor. Totodată nu este mai puțin adevărat că partidele politice, ca și politica, în general, se dovedesc a fi activități costisitoare și nu toți oamenii manifestă interes, dispun de capacități și sunt pregătiți să se implice în acțiuni de identificare a surselor financiare necesare pentru funcționalitatea normală a partidului politic. De regulă, surse financiare sub formă de donații se îndreaptă către partidele politice în condițiile când acestea se află în măsură să ofere ceva în schimb, în caz contrar finanțarea lor rămâne acțiunea unor entuziaști sau a unor visători, pentru care acest gen de activitate a devenit o deprindere.

O evaluare punctuală a partidelor politice și a sistemului de partid din Republica Moldova denotă următoarele caracteristici:

- s-a format un sistem pluripartit de tip atomizat, întrunind actualmente peste 40 de partide politice, dintre care 1/3 nu desfășoară nici o activitate, doar figurând în Registru; 1/3 se includ în campaniile electorale, cu precădere pentru alegerile parlamentare, dar, suferind eșec, se retrag pentru a reveni la finele următorului ciclu electoral; 1/3 desfășoară o activitate permanentă, însă unele dintre acestea, de regulă formațiunile extraparlamentare, amintesc despre existența lor prin intermediul liderilor, prezenți la reuniuni de diferit gen sau în mass-media;
- partidele politice nu se dovedesc a fi un proiect eficient de durată, cauza constând în precaritatea instituțională, financiară și electorală: ca instituție se află permanent în subsolul clasamentului la capitolul „încredere”, deși nu este mai puțin adevărat că reprezintă un element important al democrației, al regimului democratic, și pentru mulți oameni a fost și rămâne mecanismul care le-a asigurat accesul la exercitarea puterii publice de diferit nivel; financiar sunt ancorate, reiterate, pe autoritatea, poziția și capacitățile liderilor de a iden-

tifica surse, deși nu este mai puțin adevărat că finanțarea din bugetul de stat în baza rezultatelor scrutinului parlamentar din 30 noiembrie 2014 și a alegerilor locale generale din 14 iunie 2015 a rezolvat parțial această problemă pentru unele formațiuni social-politice; din punct de vedere electoral, practic nici un partid politic nu beneficiază de „un nucleu dur” care să se caracterizeze printr-un număr de votanți fideli, consistent și de durată – oamenii ușor se dezamăgesc în partidele pe care anterior le susțineau și, în special, în liderii lor, căzuți în dizgrație, nu consideră necesar de a lupta pentru resetarea formațiunilor social-politice (susținute în trecut, dar actualmente aflate în derivă) și identifică noi exponenți, acordându-le suport electoral sau sprijinindu-le în campaniile pe care acestea le desfășoară;

- traseismul politic dintr-un partid în altul a devenit un fenomen omniprezent la toate nivelurile, raționamentele fiind nu numai „apusul” unor formațiuni social-politice în diferite perioade ale ciclului electoral și lipsa dorinței alegătorilor săi de a-l susține în continuare, ci și interesul, dezamăgirea și constrângerea aleșilor, greșelile strategice ale liderilor și „oboșala” votanților de „a vedea aceleași figuri”: traseismul denaturează voința alegătorilor exprimată în mandate, însă nu este mai puțin adevărat că și votanții își schimbă opțiunea lor, chiar dacă în interiorul segmentului sau se transmută electoral în segmentele din vecinătatea imediată ale eșichierului politic, fără să fi fost înregistrate migrații masive în arealurile mai îndepărtate unul de altul;
- electoratul cu opțiuni de stânga/centru-stânga prevalează numeric în raport cu electoratul de dreapta/centru-dreapta, cauză din care au fost posibile guverne monocoloro doar de stânga, pe când partidele politice de dreapta și centru-dreapta au nevoie de suport din partea formațiunilor social-politice de centru-stânga pentru a putea forma guverne de coaliție sprijinite pe majoritate parlamentară. Această idee poate fi

reconfirmată și consolidată apelând la rezultatele scrutinelor prezidențiale din 1996 și din 2016, care s-au desfășurat prin sufragiu direct: în ambele cazuri candidații poziționați pe partea stângă a eșichierului politic au reperat victorii în dauna contracandidaților asociați cu segmentul de dreapta (al eșichierului politic).

În condițiile că partidele politice se dovedesc a fi unul din principalii protagoniști în procesul electoral, anume acești actori au venit cu propuneri de a modifica sistemul electoral, inițiative care au antrenat numeroase dezbateri, lista participanților extinzându-se pe contul unor componente de profil ale societății civile, mediul universitar-academic și manifestațiilor de stradă. Radiografia evenimentelor care s-au produs în 2017 include următoarele:

- Partidul Democrat din Moldova înregistrează proiectul de lege nr.60 din 14 martie 2017, care prevede ca deputații să fie aleși direct în 101 circumscripții uninominale, cu posibilitatea revocării acestora prin referendum local, fiind propus de a introduce sistemul majoritar cu un singur tur;
- Partidul Socialiștilor din Republica Moldova înregistrează proiectul de lege nr.123 din 19 aprilie 2017, care prevede ca 50 de deputați să fie aleși direct în circumscripții uninominale, fără posibilitatea de a fi revocați, iar 51 de deputați să fie aleși în cadrul actualului sistem de reprezentare proporțională pe liste închise de partid într-o singură circumscripție națională, fiind propus sistemul electoral mixt;
- Parlamentul a hotărât pe 5 mai 2017 comasarea celor două proiecte de legi, dat fiind că vizează modificarea aceluiași acte legislative (*Codul Electoral și Legea privind statutul deputatului în Parlament*) și aceeași problemă (sistemul electoral în cadrul alegerilor parlamentare). Luând ca bază conceptul proiectului nr.123 privind sistemul electoral și operând unele ajustări agreate de cele două părți prin consens, textul coma-

sat având nr.60, prevede că deputații sunt aleși prin sistemul electoral mixt, pe circumscripții electorale uninominale vor fi aleși 51 de deputați prin vot direct într-un singur tur cu majoritate relativă, fără prag de validare și fără a putea fi revocați prin referendum local;

- Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția) și Biroul OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului au prezentat Avizul comun din 19 iunie 2017, prin intermediul căruia nu recomandă schimbarea esențială a sistemului electoral în acest moment, stipulându-se, totodată, că alegerea unui tip de sistem constituie prerogativa suverană a statului;
- Parlamentul a adoptat amendamentele la *Codul Electoral* prin Legea nr.154 din 20 iulie 2017, care prevede expres că alegerile parlamentare se efectuează în baza unui sistem de vot mixt (proporțional și majoritar) într-o circumscripție națională și în circumscripții uninominale, în circumscripția națională fiind aleși 50 de deputați în baza votului reprezentării proporționale, iar în circumscripțiile uninominale se aleg 51 de deputați în baza votului majoritar, câte unul de la fiecare circumscripție;
- Guvernul a adoptat *Hotărârea nr.670 din 23 august 2017 privind aprobarea Regulamentului cu privire la activitatea Comisiei Naționale pentru constituirea circumscripțiilor uninominale permanente*, care a votat, cu majoritatea voturilor, la 30 octombrie 2017, *Hotărârea cu privire la formarea a 51 de circumscripții uninominale*, dintre care 46 pe teritoriul aflat sub controlul autorităților constituționale, 2 – pe teritoriul provizoriu aflat în afara controlului din partea autorităților constituționale ale statului și 3 – pentru comunitățile de peste hotare;
- Comisia Electorală a recepționat, la 29 decembrie 2017, actele pentru înregistrarea grupului de inițiativă privind desfășurarea referendumului republican legislativ (format

la 17 decembrie 2017) cu privire la abrogarea Legii nr.154 din 20 iulie 2017 prin care a fost introdus sistemul mixt și, implicit, revenirea la sistemul precedent, proporțional pe liste închise de partid. Această inițiativă a societății civile a fost susținută de unele partide politice, atât parlamentare (Partidul Liberal Democrat din Moldova, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova), cât și extraparlamentare (Partidul Acțiune și Solidaritate, Partidul Platforma Demnitate și Adevăr), dar a fost respinsă, la 12 ianuarie 2018, de autoritatea electorală centrală pe motivul unor încălcări și constrângeri regulamentare. A doua tentativă de înregistrare a grupului de inițiativă privind organizarea referendumului republican legislativ de anulare a sistemului mixt de asemenea a fost respinsă, la 12 martie 2018, practic fiind invocate argumente similare, cu predilecție recomandarea Comisiei de la Veneția de a nu opera modificări în legislație cu cel puțin un an înainte de alegeri.

Prin urmare, în anul 2017 atestăm două proiecte de legi cu privire la modificarea sistemului electoral, inițial fiind propus tipul majoritar cu un singur tur, care a fost urmat de sistemul mixt. În același timp, opoziția extraparlamentară a vehiculat, ca alternativă întârziată, sistemul proporțional cu liste deschise, iar o parte din societatea civilă propune revenirea la sistemul proporțional cu liste închise de partid, introdus în 1993. Opțiunile diferite denotă nu numai lipsa totală a consensului mai mult sau mai puțin larg pe marginea tipului de sistem electoral în baza căruia se vor desfășura următoarele alegeri parlamentare, dar și prezența unui partizanat de partid. Contestatarii sistemului mixt, atât din interior, cât și din exterior (partenerii de dezvoltare, cu precădere cei europeni), fac referință la Avizul comun al Comisiei de la Veneția și Biroului OSCE în materia drepturilor omului și instituțiilor democratice, care conține rezerve cu privire la oportunitatea modificării sistemului electoral în contextul lipsei consensului social larg și opunerii de către unele partide politice.

Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept și Biroul Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului prin Avizul comun din 19 iunie 2017, reiterăm, nu recomandă schimbarea esențială a sistemului electoral pentru alegerile parlamentare în acest moment (art.15), dat fiind că, deși alegerea sistemului electoral reprezintă decizia suverană a statului, modificările propuse cu scopul de a trece de la un sistem proporțional la unul mixt ridică îngrijorări semnificative, cum ar fi: reforma ar putea avea efect negativ la nivel de circumscripție, unde candidații independenți majoritari pot avea legături cu sau pot fi influențați de oameni de afaceri sau alți actori care urmăresc propriile interese, nu sunt prevăzute criterii detaliate și cuprinzătoare pentru stabilirea circumscripțiilor în cazul regiunii de est (transnistreană) și al cetățenilor aflați de peste hotare; pragurile electorale pentru reprezentarea parlamentară în componența proporțională rămân înalte; schimbările nu au șanse să îmbunătățească reprezentarea femeilor în Parlament și nu sunt introduse măsuri speciale adiționale pentru a compensa acest fapt (art.14). Potrivit art.16, proiectul nu abordează recomandările și îngrijorările anterioare (Avizul comun pe marginea propunerii de introducere a sistemului electoral mixt din martie 2014, care de asemenea a ridicat un număr de îngrijorări - n. n.) cu privire la reglementarea și controlul partidelor politice și a finanțelor de companie, iar prevederile cu privire la revocarea candidaților aleși (din proiectul de lege nr.60 din 14 martie 2017 - n. n.) contrazic prevederile Constituției și nu se află în conformitate cu standardele internaționale [14].

Avizul comun, întrunind 78 de articole, conține mai multe constatări și recomandări, însă, în accepția noastră, o anumită parte putea să nu se regăsească în condițiile că autoritățile Republicii Moldova ar fi manifestat o atitudine profesionistă și ar fi ținut cont de recomandările expuse atât în cadrul unor dezbateri organizate de Parlament pe marginea celor două proiecte înregistrate, cât și la manifestările științifico-practice desfășurate de mediul univer-

sitar-academic, inclusiv la masa rotundă care a fost organizată de Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei în data de 17 martie 2017. Incontestabilă este ideea, subliniem noi, că un tip de sistem electoral care funcționează corect într-un stat, mai ales cu democrație durabilă, are toate șansele să nu comporte rezultate similare în alt stat, în special într-un mediu cu democrație precară, în plin proces de edificare. Am specificat deseori că bunele practici democratice, preluate și implementare în mediul moldovenesc de către protagoniști moldoveni, în spiritul tradițiilor moldovenești, se soldează ... cu rezultate moldovenești.

Totodată, nu este mai puțin adevărat, că precaritatea instituțională și încrederea scăzută în autoritatea statului sunt cauzate și de activitatea puțin eficientă a Parlamentului, ale cărui atribuții constau, potrivit art.66, și în exercitarea controlului parlamentar, alegerea și numirea persoanelor oficiale de stat sau inițierea cercetării și audierii oricăror probleme ce vizează interesele societății. Nu este deloc întâmplător, în ordinea reliefată de idei, că instituția parlamentară se bucură constant de puțină încredere din partea electoratului.

Luând act de realitățile stabilite la mijlocul anului 2018, inclusiv după invalidarea alegerilor pentru funcția de primar general al municipiului Chișinău de către cele trei instanțe de judecată și declararea nulității lor de către Comisia Electorală Centrală (Hotărârea nr. 1713 din 29 iunie 2018) [15], constatăm că viitorul scrutin parlamentar se va desfășura în baza sistemului electoral mixt. Alte prevederi introduse în *Codul Electoral*, decât cele menționate mai sus, stipulează următoarele:

- art. 85(6): persoana inclusă în lista de candidați din partea unui concurent electoral pentru alegerile în baza circumscripției naționale poate candida și într-o singură circumscripție uninominală din partea aceluiași concurent electoral sau în calitate de candidat independent;
- art. 95(2): pragul minim de reprezentare este pentru partid, o organizație social-politică 6 la sută din voturile valabil expri-

- mate în ansamblu pe țară, pentru un bloc electoral - 8 la sută;
- art. 97(1): candidatul pentru funcția de deputat în Parlament în circumscripția uninominală se consideră ales dacă a obținut cel mai mare număr de voturi valabil exprimate, iar potrivit art. 97(2), dacă mai mulți candidați au acumulat un număr egal de voturi, învingătorul este stabilit prin tragere la sorți (această prevedere, în accepția noastră, este total lipsită de sens și de conținut, descalifică miza alegerilor, a competiției între concurenți aproximativ egali la capitolul suport electoral: am propus excluderea acestei modalități de stabilire a învingătorului prin organizarea votării în turul doi, introducând un articol special, însă legiuitorul n-a ținut cont);
 - art. 99(3): dacă candidatul ales în circumscripția uninominală a fost ales și pe lista de partid în circumscripția națională, se consideră că a fost ales doar în circumscripția uninominală și nu va fi luat în calcul la atribuirea mandatelor în baza listei de partid;
 - art. 101(2): în cazul în care Curtea Constituțională confirmă legalitatea alegerilor în cel puțin 2/3 din circumscripțiile uninominale, Comisia Electorală Centrală eliberează legitimații deputaților aleși [16].

Prin urmare, introducerea sistemului electoral mixt, ca și inițiativa privind sistemul majoritar cu un singur tur, a urmărit să contribuie la îmbunătățirea calității clasei politice, cu predilecție prin recrutarea elitelor locale. Am subliniat însă, că forul legislativ suprem nu ar trebui transformat în autoritate a administrației publice locale de nivelul al doilea. În plus, în condițiile sistemului mixt, nemaivorbind de tipul majoritar, se produce fragmentarea prezenței în Parlament, dat fiind că șanse reale de a accede în forul legislativ suprem primesc reprezentanții partidelor politice care se bucură de mai puțin suport electoral și candidații independenți, iar evoluțiile postelectorale contează nu mai puțin sau chiar mai mult decât cele din perioada și din campania electorală. Totodată nu este mai puțin adevărat că sistemul proporțional cu liste închi-

se de partid nu a reușit să evite traseismul politic de partid și nici „capturarea” statului, după cum susțin însuși apologeții acestui tip de sistem.

Alegerile parlamentare în Republica Moldova s-au desfășurat în baza sistemului majoritar cu două tururi (1990) și celui proporțional cu liste închise de partid (1994 -2014), întrunind foarte mulți concurenți electorali înscriși în cursă, dar în forul legislativ suprem au acces constant 3 - 5 protagoniști (partide politice și blocuri electorale). În context vom nota că luând ca bază raportul de forțe din Parlament, atestăm guverne monoculare (de stânga) și de coaliție, formalizate sau ad hoc (centru-stânga/stânga; centru-dreapta/centru-stânga/dreapta; centru-stânga/dreapta; centru-stânga/centru-dreapta). Sistemul de guvernare (executivul) constituit la 20 ianuarie 2016, este unul cu partid dominant, exprimat prin coaliția care include partidul dominant și partenerul minor. V. Ungureanu și D. Vrăjitoru menționează că sistemele electorale sau sistemele de vot întâlnite în statele europene, menite să asigure calitatea reprezentării politice, sunt strâns legate de sistemele de partide, dar și de regimurile politice din țara de referință. În Europa se aplică două mari sisteme: scrutinul majoritar, care pune accentul pe prima funcție a votului, adică alegerea puterilor publice și reprezentarea proporțională, care, atribuind fiecărui partid un număr de mandate proporțional cu voturile obținute, permite ca reprezentarea politică să corespundă cât maximal posibil opiniilor alegătorilor. Sistemele electorale reprezintă mecanismul prin care se selectează reprezentanții din cadrul partidelor politice și organizațiilor social-politice, cărora li se delegeă autoritatea de a-și reprezenta alegătorii și de a adopta decizii în numele lor [17, p.81]. I. Rusandu afirmă că alegerile sunt un fenomen firesc și larg răspândit în societățile contemporane, dat fiind că în urma alegerilor se constituie diferite instituții și la nivel diferit de conducere. Scopul alegerilor rezidă în: formarea organelor puterii de stat; determinarea reperelor pentru viitorul țării, fiindcă alegerile sunt însoțite de discuții privind căile de dezvoltare ul-

terioară; schimbarea cursului politic (în cazul accederii la putere a altor partide diferite de cele pe care le schimbă); trierea liderilor politici, și deci, formarea elitei politice noi; antrenarea cetățenilor în procesul politic în calitate de subiect, dat fiind faptul că pentru majoritatea lor alegerile sunt unica modalitate de a participa în politică [18, p.40-41]. S. Sprincean susține că eficiența proceselor electorale este în mod direct corelată cu sistemul de valori sociale, cu sistemul de norme morale dominant în societate, pe de o parte, iar pe de alta, depinde foarte mult de competența, profesionalismul și gradul de respectare a eticii profesionale specifice funcționarilor implicați în organizarea scrutinelor, de moralitatea individuală și conștiințiozitatea indusă prin educație și modele socio-comportamentale determinante pentru manifestările concurențelor electorale în spațiul public, prin exemple de urmat care determină și influențează comportamentul alegătorilor atât în perioada electorală, cât și în spațiul sociopolitic în cel mai vast sens al termenului. O mai mare eficiență a proceselor electorale, prin moralizarea și aducerea în conformitate cu normele și standardele comune pentru comunitatea internațională, solicită control mai strict asupra respectării normelor legale în alegeri din partea organelor de stat responsabile de organizarea și administrarea proceselor electorale, de sancționarea juridică promptă a încălcărilor comise, pe de o parte, iar pe de altă parte, se impune o monitorizare temeinică, în condițiile unei transparențe echitabile și sancționare morală, în caz de abateri, prin organele mass-media [19, p.129]. E. Tofan notează că sistemele electorale au o influență majoră asupra modului în care se constituie reprezentanța națională și a modului în care funcționează practic instituțiile democratice. Astfel, se poate observa ca scrutinele de tip majoritar favorizează concentrarea partidelor și produc un sistem bipartidist, pe când scrutinul de tip proporțional favorizează multipartitismul, în diferite variante. Modificarea sistemului electoral în Republica Moldova a generat dezbateri aprinse atât în sfera politică, cât și în societatea civilă. Această inițiativă a dus la o divizare și mai profundă în societate

între partidele care au susținut-o și partidele care au considerat importuna și periculoasă, la această etapă, modificarea sistemului electoral [20, p.143-144].

Așadar, calitatea procesului electoral prezumă calitatea elitelor politice, ca expresie a voinței alegătorilor, care fac alegere conștientă, iar rezultatul activității lor se manifestă în capacitatea de funcționalitate a instituțiilor puterii de stat. Însă în cazul Republicii Moldova, acest lanț întrunește numeroase verigi slabe, ordine care se răsfrânge asupra calității actului de guvernare și a activității instituțiilor puterii de stat, inclusiv a forului reprezentativ suprem în calitatea sa de unică autoritate legislativă a statului. În Republica Moldova a funcționat democrația electorală până la declararea nulității alegerilor locale din 20 mai/3 iunie 2018 pentru funcția de primar general al municipiului Chișinău, elitele politice pluraliste se recrutează în baza sistemului de antreprenariat, iar partidele politice reprezintă pentru mulți oameni singurul mecanism de acces la instituțiile puterii de stat. Incontestabil este faptul că, indiferent de tipul de sistem electoral care va fi aplicat, se cuvine de perfecționat legislația în domeniu și de a o implementa corect (alegerile locale noi pentru funcția de primar general al municipiului Chișinău au pus în lumină mai multe curențe, atât vechi, cât și noi), pentru a exprima și reliefa maximal posibil voința alegătorilor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Declarația cu privire la suveranitate. În: Veștile Sovietului Suprem și ale Guvernului Republicii Sovietice Socialiste Moldova. 1990, nr.8. p.488-489.
2. Declarația de Independență: În Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1991, nr.11-12, p.60-62.
3. Varzari Pantelimon. Tăbârță Ion. Evoluția Statului Republica Moldova prin prisma funcționalității elitei politice și a societății civile. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice. 2011, nr.1, p.72-82.

4. Legea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești cu privire la alegerile de deputați ai poporului ai RSS Moldovenești. În: Moldova Socialistă, 29 noiembrie 1989.
5. Juc Victor. Viața politică în Republica Moldova. În: Destin Românesc. Revista trimestrială de istorie și cultură. Chișinău-București, 2001, nr.4, p.26-46.
6. Legea privind partidele politice și alte organizații social-politice. În: Arena Politicii, 1997, an.II, nr.1(13), p.5-6.
7. Legea Republicii Moldova privind alegerea Parlamentului. În: Monitorul Parlamentului Republicii Moldova, 1993, nr.10 (partea I), octombrie, p.114-136.
8. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova pentru modul de punere în aplicare a Legii privind alegerea Parlamentului. În: Monitorul Parlamentului Republicii Moldova, 1993, nr.10 (partea I), octombrie. p.137-138.
9. Juc Victor. Varzari Pantelimon. Partide politice și organizații neguvernamentale. În: Republica Moldova. Enciclopedie. Chișinău F.E. –P. Tipografia Centrală, 2016. p.737-760.
10. Boțan Igor. De ce s-a renunțat la formula d’Hondt de redistribuire a mandatelor? În: <http://www.e-democracy.md/en/monitoring/politics/comments/robin-hood-formula> (vizitat: 04.12.2018).
11. Codul Electoral. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1997, nr.81(667). <http://lex.justice.md/md/312765/> (vizitat: 04.12.2018).
12. Bakken Mette, Sorescu Adrian. Proiectarea în sistemul electoral în Republica Moldova. În: www.info@promolex.md www.promolex.md (vizitat: 24.11.2018).
13. Legea privind partidele politice. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr.42-44(119). <http://lex.justice.md/md/327053%2520/>(vizitat: 04.12.2018).
14. Raportul Comisiei de la Veneția. În: http://www.parlament.md/Actualitate/Modificarea_sistemului_electoral/tabid/254/language/en-US/Default.aspx (vizitat: 05.12.2018).
15. Hotărîrea Nr. 1713 cu privire la declararea nulității alegerilor locale noi pentru funcția de primar general al municipiului Chișinău

- din 20 mai 2018 (turul I) – 3 iunie 2018 (turul II). În: <http://cec.md/index.php?pag=news&id=1001&rid=22429&l=ro> (vizitat: 23.07.2018).
16. Codul Electoral (actualizat). În: <http://cec.md/files/files/Legi/Codul%20electoral.pdf> (vizitat: 05.12.2018).
 17. Ungureanu Veaceslav, Vrăjitorul Diana. Funcționalitatea sistemelor electorale în asigurarea procesului democratic de exercitare a puterii politice în statele europene. În: Impactul sistemului electoral asupra capacității de funcționalitate a instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova. Chișinău 2018, F.E-P. "Tipografia Centrală", p.81-96.
 18. Rusandu Ion. Sistemul electoral din Republica Moldova: controverse și realitate. În: Impactul sistemului electoral asupra capacității de funcționalitate a instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova. Chișinău 2018, F.E-P. "Tipografia Centrală", p.40-48.
 19. Sprincean S. Aspecte etice în procesele electorale în perspectiva eficientizării instituțiilor puterii de stat. În: Impactul sistemului electoral asupra capacității de funcționalitate a instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova. Chișinău 2018, F.E-P. "Tipografia Centrală", p.118-130.
 20. Tofan Eugenia. Sistemul electoral mixt: pro și contra. În: Impactul sistemului electoral asupra capacității de funcționalitate a instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova. Chișinău 2018, F.E-P. "Tipografia Centrală", p.131-145.